

0000742D

21.

ZABAVNA KNJIŽNICA

XXI. zvezek.

Založila in na svetlo dala
SLOVENSKA MATICA

V Ljubljani, 1909

0 - d. d. št. 1

Zabavna knjižnica.

□ □ □

Založila in na svetlo dala
„Slovenska Matica“.

□ □ □

XXI. zvezek.

Kato Vranković.

Drama v treh dejanjih.

Spisal **Etbil Kristan.**

V Ljubljani, 1909.

Tiskal Iv. Pr. Lampret v Kranju.

ETBIN KRISTAN:

Kato Vranković

Drama v treh dejanjih.

OSEBE:

Ilija Vranković, svetnik.
Kato, njegov posinovljenec.
pl. **Lajben**, predstojnik.
Irma, njegova hči.
dr. **Sajac**, odvetnik.
Slavka, njegova hči.
Bertonj, pisatelj.
Pravica, časnikař.
Bandžija, trgovec.
Brodovič, kmet.
Mara, gospodinja pri Vrankoviću.
Redarstveni uradnik.
Ljudstvo, redarji.

00007420

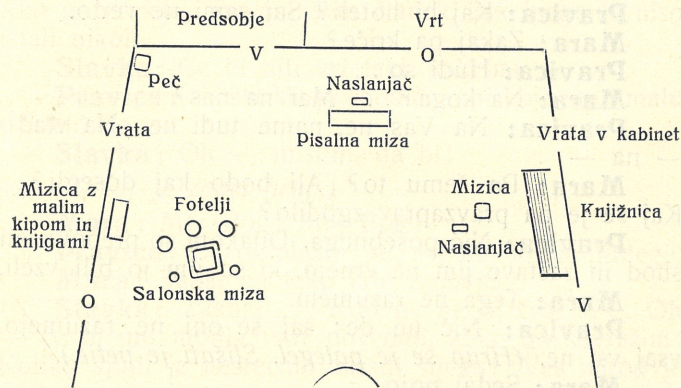

N 467/1971

3475

Prvo dejanje.

Soba v Vrankovičevem stanovanju.

Glavni vhod skozi predsobje v levo zadi. Vrata na levo v kuhinjo, na desno dvojna v druge sobe. Okno zadi (dvojno) na vrt, levo na ulico. Blizu zadnjega okna v sobo obrnjena pisalna miza z naslanjačem. Ob desni steni med obojnimi vrati velika knjižnica, nedaleč naslanjač in mala mizica. Ob levi steni mala mizica, na njej mal kip in knjige. V sobi na levi strani salonska miza ter večji in manjši fotelji. Slike.

V sobi ni nikogar. Okno na ulico je odprto. Iz daljave se sliši hrup, ki se približuje. Kmalu se razločijo klici: „Živio! Živio!“ ... Potem: „Dol z Lajbenom!“ „Pereat!“ **Pravica** pride od zunaj, **Mara** pa z leve.

Pravica: Dober dan! Ali je gospod Vranković doma?

Mara: Ni ga še. Za Boga, kaj se pa godi, gospod Pravica?

Pravica: Nič hudega.

Mara: Kaj pa je to?

Pravica: Demonstracija.

Mara: Kaj?

Pravica: No — punt brez puške in sablje ...

Mara: Bog pomagaj!

Pravica: Množica se je ustavila pred vašo hišo, pa bi rad malo gledal skozi okno —

Mara: Ali ni nevarno?

Pravica: Nič se ne bojte! Veste, videti moram komedijo, da jo lahko opišem v svojem listu — *(stopi k oknu. Mara se mu plašno pridruži.)*

Mara: Kaj pa hočejo? . . . Koliko jih je!

Pravica: Kaj bi hoteli? Saj sami ne vedo.

Mara: Zakaj pa kriče?

Pravica: Hudi so . . .

Mara: Na koga? . . . Mar na nas?

Pravica: Na Vas ne, name tudi ne. Na vladu — na —

Mara: Pa čemu to? Ali bodo kaj dosegli? . . . Kaj se je pa pravzaprav zgodilo?

Pravica: Nič posebnega. Dijakom so prepovedali shod in zastave jim ne vrnejo, ki so jim jo bili vzeli.

Mara: Tega ne razumem.

Pravica: Nič ne de; saj še oni ne razumejo, vsaj vsi ne. *(Hrup se je polegel. Slišati je petje.)*

Mara: Sedaj pojo.

Pravica: Pojo, pojo . . .

Slavka *(pride naglo; razgreta je):* Ali slišite? . . . Hitela sem, da komaj diham . . .

Mara: Kaj ste morali bežati? Uboga —

Slavka *(se smeje):* Kaj še! Videti sem hotela. In kričala sem . . . Pa ne morem več.

Mara: Kričali ste? . . . Za božjo voljo!

Slavka: Kaj pravite, gospod Pravica? Ali ni imenitno?

Pravica *(porogljivo):* Meni se ne zdi . . . Ampak dobro je — koristno . . .

Slavka: Kaj se Vam ne zdi? *(Gre k oknu in gleda na ulico.)*

Pravica *(je odstopil od okna in hodi po sobi):* Kaj bi bilo imenitno? Prosim Vas! . . . To je množica, slepa množica. Kje je glava? . . . Kaj bi s kladivom, če ni roke?

Slavka *(se obrne, ostane pa pri oknu):* Zakaj bi bila množica brez glave? Kolikor je ljudi, toliko je glav.

(Petje utihne; precej mirno je.)

Pravica: Take glave so kaj malo vredne. Pa nič ne dé. Koristno je, pravim. To vsaj diši po boju, če tudi ni boj.

Mara *(v strahu):* Boj, gospod Pravica? Pravite — boj? . . .

Slavka *(bojevito):* Dol z Lajbenom!

Pravica: Da, da, gospodična! Dol z Lajbenom! Ako ga zrušijo, jim napišem članek, kakršnega še niso čitali nikoli.

Slavka: Če bi bili vsi taki, kakršna —

Pravica: — ste Vi, gospodična, bi Lajbenu kmalu odklenkalo.

Slavka: Oh — mislim, da bi!

(Zunaj je zopet hrup.)

Mara: Moj Bog! Moj Bog!

Pravica: Le potolažite se; saj ne bo nič hudega.

Mara: Zakaj pa tako črte Lajbena?

Slavka: Zakaj? . . . Kdo ga ne bi črtil? . . . Oh — če bi mu mogla vsaj povedati, kako ga sovražim! Koliko ljudi je nesrečnih zaradi njega! Ves narod je potlačen, ponižan . . .

Pravica: Naš list je zaplenjen vsaj po enkrat na teden.

Slavka: Moj oče pravi, da v prejšnjih časih niso zaprli v desetih letih toliko ljudi kolikor sedaj v enem.

Pravica: To so bili davni časi!

Slavka: In kako neusmiljeno pobirajo davke . . .

(Močnejši hrup.)

Pravica: Kaj pa je novega tam doli? *(Stopi k oknu in gleda na ulico s Slavko.)* A — policija!

Mara: Večni Bog! *(Hodi nemirna po sobi; postoji zdaj tu, zdaj tam.)*

Slavka: Saj niso storili nič hudega! . . . Jaz grem dol . . . *(Hoče pohiteti.)*

Pravica *(jo ustavi):* Kaj bi tam? To je brezumno!

(Iz splošnega hrupa se razločijo posamezne glasne, zapovedovalne besede: Nazaj! . . . V imenu zakona . . .)

Slavka: Ali imate vodo v žilah?

Pravica: Ne. Kri imam. Ampak treba je imeti tudi možgane v glavi.

Slavka (*pogleda zopet skozi okno*): Glejte, glejte — gole sablje . . .

Pravica: Kaj se čudite?

Slavka: Saj niso roparji!

Mara: Vsa se tresem. Kaj bo iz tega!

Slavka: Moj Bog — kaj jih naskočijo?

Pravica: Mogoče.

Mara: Čemu je to? Čemu je to?

Slavka: Ne umaknejo se . . . Kaj — kaj — (*zakriči*.) Oh! (*Zakrije lice*.)

Mara: Nebeški Bog! Kaj pa je?

Pravica: Red delajo. red . . . (*Razbite šipe zažvenketajo*.) Tako — sedaj je pa prav.

Slavka (*odide trepetaje k stolu in sede*): Strašno! . . . Zdelo se mi je, da je usekal enega kar po glavi.

Pravica: Le zdelo se Vam je. Zadel ga pa ni . . . Ali Vam je slabo?

Slavka: Ne, nič mi ni . . . Je že dobro . . . Oh, če bi bil Kato tukaj!

Pravica: Morda bi bilo bolje, morda pa ne. Glavo bi imeli. Ampak kdo ve, če bi bilo vredno? . . . Saj ni resno.

(*Hrup se oddaljuje*.)

Slavka: Kako ste nezadovoljni! . . . Kaj bi se moralo zgoditi, da bi se Vam zdelo resno?

Pravica: Ne vem. Nisem prerok, gospodična . . . Pred vsem bi moral biti človek med njimi, velik, pogumen človek . . .!

Slavka: Ali ni Kato pravi mož?

Pravica: Kato . . . ta bi menda bil . . . Toda — odpustite — tukaj je bitka končana. Pogledat grem, kje se godi še kaj.

Slavka: Če Vam je všeč, grem z Vami.

Pravica: Seveda mi je všeč. Razumem — Kationa ni v hiši; kaj bi počeli tukaj? — Z Bogom, gospa Mara, z Bogom!

Mara: Z Bogom, gospod Pravica, z Bogom. Meni se kar meša. Moj Bog, kaj bo še?! (*Pravica odide s Slavko. Mara postavi premaknjene stole na*

mesto, potem gre k oknu in pogleda na ulico. Sliši se negotov glas.) Ne, gospod doktor, nikogar ni doma . . . Ne . . . Gospod Vranković bi moral priti vsakčas . . . Gospod Kato? . . . Nič ne vem, kdaj pride . . . Kaj ne? Oh, moj Bog, sodni dan . . . Klanjam se, gospod doktor! . . . (*Gleda še kratek čas na ulico, potem se obrne v sobo in gre počasi proti kuhinji*.)

(**Vranković in Sajac vstopita**.)

Vranković: Ali je kaj novega, Mara?

Mara: Pri nas — nič. Ampak zunaj . . .

Vranković: Že vem, že vem.

Sajac (*se nasmeje*): Saj kar trepečete, Mara! Pa vendar niso pri vas pobili šip?

Mara: Za božjo voljo! Še tega bi bilo treba!

Vranković: No, no, Mara, saj ni nič hudega.

Mara (*maje z glavo*): Ali ukazujete kaj, gospod Vranković?

Vranković: Ne, Mara. Ne potrebujem ničesar.

Mara: Grem v kuhinjo. (*Odide*.)

Vranković (*odpre prva vrata na desno, pogleda v sobo, pa zapre*).

Sajac (*gleda za Maro, potem položi palico na pisalno mizo, klobuk pa na stol*). Čudna je Tvoja gospodinja. Pa . . . je že tako! Pri nas se ljudje ustrašijo najmanjše sapice — ker ni nikoli vetra.

Vranković (*mu ponudi sedež. Sajac sede in si prižge cigareto. Vranković mu prinese pepelnjak z male mizice*). Torej — kako je bilo? (*Sede*.)

Sajac: Eh — nehajva danes s temi pravniškimi rečmi. Saj Ti ni nič za nje.

Vranković: Kako da ne? Kdo pravi?

Sajac: Kaj me imaš za slepca? Saj nisem tako slab odvetnik. Kdo ve, kam uhajajo Tvoje misli!

Vranković (*razmišljen*): A . . . kam bi uhajale!

Sajac: Dragi moj, ne znaš se pretvarjati. — Stavim, da ne veš, kaj sem ti razkladal vso pot.

Vranković (*vstane*): No . . . seveda . . . včasih je človek razmišljen. Ali se Tebi nikdar ne pripeti kaj takega?

Sajac: Kajpada se pripeti. He! . . . Ali nikoli ne brez nič. Zato bi rad vedel, kaj se Te je polotilo.

Vranković (*zamišljen — počasi*): Kaj se me je polotilo . . . ? (*Hodi.*) Včasí človek kar ne more povedati, kaj mu brede po glavi. (*Postane.*) Ker sam ne ve . . . Le vrti se nekaj tam notri, vrti . . . pa odbija vsako mirno misel. Gledaš z očmi . . . nič. Poslušáš z ušesi . . . nič. Nekaj že misliš — seveda; ampak jasno ni. Pravzaprav je vsaka misel samo odlomek; in še to smuka semintja — gorindol . . . (*Hodi.*) Eh — čemu pripovedujem? Saj se ne da povedati.

Sajac: Že vem, kako je to. Pa nič ne de — da le ni nič hudega.

Vranković: Kako pa veš, da ni?

Sajac: Saj pravim, da nisem slep. Ves čas Te že gledam. Oči se Ti svetijo . . . Sploh . . . še nikdar Te nisem videl takega

Vranković: No . . . no . . .

Sajac (*vstane*): Torej . . . kaj je? Na dan z resnico! Saj menda nisi zaljubljen.

Vranković (*se nasmehne*): Haha . . . zaljubljen!

Sajac: Pa meni bi še to lahko povedal.

Vranković: Kajneda . . . to bi bila največja neumnost. A danes se še nad to neumnostjo ne bi začudil . . . Le glej me, prijatelj, le glej . . .

Sajac: Saj Te moram gledati — ne bodi hud . . . Vse skupaj je vendar čudno.

Vranković: Seveda — še meni je čudno. Kar pozabil sem na svojih šestdeset let. V mladosti menda nisem bil tako mlád kakor danes.

Sajac: Vidim, vidim. Ali kam naj denem to? . . . Gledam Te — premišlujem . . . ali nerazumljivo mi je. (*Stopi k Vrankoviću in ga prime za suknjo.*) Saj sva prijatelja . . .

Vranković (*razvnet*): Da, Sajac; prijatelja sva.

Sajac: Nikdar nisva slepomišla.

Vranković: Res je.

Sajac: Tvoj Kato vzame mojo Slavko.

Vranković: Kato! . . . Kako sem srečen, da imam Katona! . . . Pa prav sedaj —

Sajac: Aha! S te strani piha veter. Ali uganka mi je vendar še, čeravno —

Vranković: — čeravno pravijo, da rešuješ uganke kakor Orest pred tebanskimi vrati.

Sajac: Da, da; vendar bi bilo bolje, če bi mi povedal . . .

Vranković: Sedi, prijatelj! (*Posadi Sajaca na zofo, potem primakne naslanjač zase in sede.*) Saj ne morem zamolčati, ker bi me razneslo. Toda obljubiti mi moraš, da ne črhneš besedice, dokler ne bo čas.

Sajac: Dosti je, da mi ukažeš. Kadar je treba, znam govoriti; če moram, znam pa tudi molčati.

Vranković: Vem, vem. Toda le, da si potolažim vest. Obljubi mi torej!

Sajac: Obetam slavnostno. Sedaj pa razodeni svoje srce!

Vranković: Vse je namreč še tajno.

Sajac: Kaj?

Vranković: Povej mi — ali ne opazuješ ničesar — kako bi dejal? — ničesar v našem splošnem življenju? Ali se Ti ne zdi, da se zasvetijo včasí posamezni žarki v naši temi? Le kakor večje — ampak vendar — —

Sajac: Kje? . . . Na Ruskem? V Evropi? . . . Ali pri nas?

Vranković: Pri nas — seveda pri nas.

Sajac: Ne, Vranković. Pri nas ne opazujem ničesar.

Vranković: Morda nočeš. Skeptik si.

Sajac: Ah, kaj! . . . Ali cikaš na današnjo demonstracijo?

Vranković: Tudi to je nekaj. Znamenje je.

Sajac: Znamenje!

Vranković: Da, da. Jaz pa vidim mnogo takih znamenj. Povsod jih vidim. (*Vstane.*) Zdi se mi včasí, da slišim skrivnostno šepetanje, — da vidim čudne odseve. Tako mi je včasí, kakor da je bila že dolgo, dolgo noč, ampak da blede tema . . . peteline slišim peti, prav tiho, kakor da bi peli daleč, daleč . . . ampak slišim jih le . . . in čutim, čutim, da priplava zdajdaj zarja, da pozlati oblake, da zažare vrhovi in da se zbudi življenje . . . življenje! . . .

Sajac: Pesnik! Pesnik! — Kam bi pa to zapisal?

Vranković: Nisem pesnik, ne. Le srečen sem, ker vidim, da se mi izpolni upanje, preden ležem v grob. Resnično je, kar Ti pravim, Sajac! Nov čas, nov čas prihaja.

Sajac: Morda v Peterburg, v Tokio ali pa v južno Afriko. K nam pa gotovo ne.

Vranković: Prav k nam.

Sajac: Samo od sebe ni nič. Ne vem, kdo bi nam pripeljal Helija?

Vranković: Sami, seveda sami.

Sajac: Tvoje upanje je slabo podkovano, moj dragi! — Privadili smo se nasilju, pa menda ne bi mogli živeti brez njega.

Vranković: Morali smo trpeti, pa smo trpeli. Drugače ni bilo mogoče.

Sajac: Bi že bilo mogoče. Ampak —

Vranković: Kaj — ampak?

Sajac: Vlada je začela kupovati pri Atiću; Atić je moral podpirati vlado — seveda. Betić je meril cesto na Grebno — seveda je moral pri volitvah glasovati, kakor je ukazala vlada. Tako smo morali.

Vranković: Tako je bilo dosle.

Sajac: In tako bo posle in vekomaj . . . se pravi, dokler nas ne vzame hudič.

Vranković (*hodi po sobi; Sajac stopi brez posebnega namena pred veliko omaro in površno ogleduje knjige*): Ne — ne — ne! (*Govori z lahnim patosom; vidi se, da čuti res globoko.*) Vsega ponižanja bo konec. Ali si bil kdaj na Primorskem, kadar prihaja burja?

Sajac: Kaj ne bi bil?

Vranković: Kdor ne pozna, ostrmi, ko zatuli in zdivja, da bi uničila kar vse. Odkod . . . kar tako nenkrat? . . . Star Senjan pa pogleda na nebo, pogleda na morje, vdihne zrak — pa pravi: Burja bo . . . In verjemi: Tudi jaz opazujem zanesljiva znamenja, pa Ti pravim — burja bo. Burja bo, prijatelj! Nenadoma prizvižga in izčisti zrak in uniči vse miazme.

Sajac (*ga gleda, čudeč se*): Veš kaj, meni se dela tema pred očmi. Naj prekladam to, kakor hočem — to ni ne na konja, ne na osla . . . Kaj je s Teboj?

Kaj Te je pičilo? Kaj Te je sploh izvabilo na taka pota?

Vranković: Na kakšna?

Sajac: To je vendar narobe svet. Daj no, da se iztrezniva. (*Vranković pozvoni.*) Ne — ne mislim tako. Ni treba pijače.

Mara (*vstopi*): Kaj ukazujete, gospod Vranković?

Vranković: Prinesite nama vina, Mara.

Mara: Takoj. (*Odide.*)

Sajac: Kako si zašel na to pot? . . . To bi rad vedel. (*Sedeta za veliko mizo.*) Koliko časa je že, da se poznavata?

Vranković: Pač dobrih trideset let.

Sajac: Idealizem mladih let ne šteje. Na take stare reči pozabi človek . . . Ampak — trideset let. Imaš prav.

Mara (*prinese steklenico vina in dva kozarca, pa postavi vse na mizo*): Še kaj, gospod Vranković?

Vranković: Hvala, Mara! Nič več.

Mara (*odide*).

Sajac: Trideset let . . .

Vranković (*natoči*). Pij!

Sajac (*pije*): Sedaj mi pa povej: Ali sem bil slep? Vseh trideset let slep?

Vranković: Kdo pravi to?

Sajac: Prav Ti. Mar nisi bil vseh trideset let uradnik, uradnik, pa uradnik? Zlobnež bi Te bil lahko karikiral . . .

Vranković: Da, da — to si videl. Vsi so videli to. Sedaj se pa čudiš, da ima stari Vranković še košček srca. Trideset let ga ni bilo videti nikjer. V pisarno je hodil in iz pisarne. Koncipiral je, reševal je akte, filozofiral je o rubrikah in o paragrafih, govoril je uradno narečje . . . Črkolovec seveda. Kdo naj ugame, da ima taka mašina še dušo? Saj ti ne more nihče pogledati vanjo, kajti imeti je moraš pod ključem in zastražiti jo moraš na vseh straneh, da ne bi kdo zaslutil, kaj se godi notri. Ah, dostikrat bi bilo bolje, če bi bil res brez duše: . . . Ali ubiti je vendar ni moči . . . Marsikdo jo upijani, da se mu ne oglaša. Jaz nisem mogel. Trezna je bila in spremljevala me je povsod — tudi v pisarno. Gledala je in poslušala — z mojimi očmi

in ušesi. Vse je videla, kar se je godilo po deželi. Dosegale so jo kletve trpinčenega naroda. Čutila je vso nesramnost samosilja in vso sramoto izdajstva. Ali zvezan je bil moj jezik; molčati je moral, kakor so molčali stoteri jeziki, ki bi bili olajšali srcu trpljenje, če bi smeli vsaj krepko zakleti . . . Ti ne veš, kakšno je to življenje . . .

Sajac (*po kratkem molku*): Taka je torej . . . Ali kako — kako . . . Še meni nisi povedal?

Vranković: Čemu? Kaj bi bilo koristilo?

Sajac: Beseda olajša trpljenje.

Vranković: Ne. Pa tudi ni bilo treba. Kajti v trpljenju je bilo upanje.

Sajac: Upanje? Človek božji — kaj si pa mogel upati? . . . Če bi bil upal — recimo — pred dvajsetimi leti . . . Takrat je bilo samo nasilje. Dobro — sila se še da premagati. Izdajalci so bili še bolj pičli. Dobro — ti se iztrebijo. A kaj bi upal, ko se je razširila gnoloba povsod? (*Nevolfen*): Ah — prosim Te! Kaj bi s takimi ljudmi, kakršni so pri nas? Prvega ustrahuješ, drugega kupiš . . . Mar niso Lajbena zaničevali in zasmehovali? . . . No, pa koliko časa je trajalo, da so se njegovi najhujši sovražniki gnetli v njegovih salonih in da so najbolj zgovorni rodoljubi beračili za službe, za koncesije, za odvetniška in notarska mesta? . . . Da, še bi bil človek upal, dokler so hodili skrivaj k njemu in k drugim mogotcem. A ko se je začela nesramnost ponašati . . . z Bogom, upanje! Jaz nisem ravno mehкотen, ampak če človek vidi, da je prepričanje cenejše od krompirja . . . vruga, ne pa upanje!

Vranković: Nič se ne čudim. Toda jaz sem upal, ker sem moral. To je težko razlagati. Upanje je živelo v meni. Uničiti ga ne bi bil mogel, ker ne morem uničiti svojih misli — kakor ne morem preprečiti pretakanja krvi po žilah. Le to bi Ti rad povedal: Moje upanje je bilo prepričanje. Nič mu ni bilo treba dokazov . . . Če je bolnik ležal vso zimo, pa se spomladi izjasni košček neba, ki ga vidi s svoje postelje, in če pred oknom zazeleni grmovje, tedaj se mu približa upanje, sladko šepetaje, da bo okrevaj, čeprav se mu razliva smrten strup po žilah. S tem ni imelo moje

upanje ničesar opraviti. Nobena vera ne more biti tako močna, kakor je bilo moje upanje. In čutil sem, da se mora izpolniti.

Sajac: Torej smo vendar slabotneži spričo Tebe.

Vranković: Kaj to? Povedal sem Ti to dolgo istorijo, da bi me razumel.

Sajac: Dobro! Človeško Te razumem. Ampak zmeniva se sedaj o stvari! Tvoje upanje dobiva jasnejše obrise, se mi zdi. To je najbolj čudno. Meni se zdi, da je vse še, kakor je bilo.

(*Od zunaj se sliši zvonec in krepko trkanje na vrata.*)

Vranković: Kaj je to?

Sajac: Dejal bi, da je pijanec. (*Novo trkanje.*)

Mara (*pride nemirna iz kuhinje*): Gospod svetnik . . .

Vranković: Prosim Vas, Mara, pogledjte, kdo je pri vratih.

Mara: Takoj, takoj! (*Odide, odpre vrata; v prednjo sobo vstopi naglo redarstveni uradnik, za njim dva redarja.*)

Uradnik v prednji sobi: Počasni pa ste v tej hiši, če pride človek v imenu zakona! (*Vstopi naglo v sobo; ko opazi Vrankovića, se ustavi v vidni zadregi. Stražarja se postavi k vratom*): Oprostite, gospod svetnik. Nisem vedel, da je to Vaše stanovanje . . . *Mara gre v kuhinjo.*)

Vranković: Da — jaz stanujem tukaj. Česa pa želite?

Uradnik: Prosim, gospod svetnik — ne bodite hudi — saj veste, služba . . . Poročalo se mi je, da je kolovodja današnjih nemirov zbežal v to hišo —

Vranković: Pri meni ni nikogar.

Uradnik: Prepričan sem, gospod svetnik! Če bi bil vedel . . . a dobil sem prijavo . . . in moja dolžnost . . . seveda, k Vam — ni mogoče. Ne zamerite, prosim!

Vranković: Ali je sploh potrebno, da lovite ljudi po hišah? Saj se je množica razkropila.

Uradnik: Da, gospod svetnik, razkropila se je. Toda bili so grdi izgredi. Celu šipe so pobijali. Pa brez zamere, gospod svetnik . . . (*Odide.*)

Sajac (*gleda razkačen za njim*): Pa reci, da ni vse pri starem!

Vranković: Ni ne, prijatelj! Mnogo znamenj je, kakor pred Kristusovim rojstvom.

Sajac: Kje neki jih vidiš? Mar je to znamenje, da se pripravljajo oni, ki so teptani? Ali pa, da delajo gostobesedni ljudje načrte na papirju?

Vranković: Znamenja opazi seveda le človek, ki veruje.

Sajac: Take vere seveda nimam.

Vranković: Vem pa nekaj, kar morda izpreobrne še tvojo nevero.

Sajac: Kaj naj bo to?

Vranković: Kmalu bodo nove volitve.

Sajac (*se nasmeje*): Otrok nedolžni! Volitve! Če je to fundament Tvoje stavbe . . .

Vranković: Počakaj — pozneje se lahko smeješ.

Sajac: Ne, ne, prijatelj! Ne bodi hud: to je navno. Seveda . . . pečal si se s takimi rečmi v zatišju svoje pisarne —

Vranković: Tvoja ironija je slabo podkovana . . .

Sajac: Še slabše pa Tvoj up. Človek božji! Mar ne vidiš, da je od volitev do volitev več neznačajnosti? Kaj pa se pravi pri nas: Volitve? . . . Lajben že ve. Njegovi pomočniki po deželi tudi. Pri vsakih volitvah se pomnoži število prodanih duš. Čim več volitev, tem manj svobodnih ljudi. Komaj da jih je še nekaj za seme.

Vranković: Da jih je le za seme. Saj bi bilo tudi na njivi več plevela kakor žita, če bi kmet ne plel. Sploh pa bo letos vse drugače kakor dosle. Ali veš, kaj je to: Svobodne volitve!

Sajac: Seveda. To so take volitve, kakršnih ni pri nas.

Vranković: Letošnje pa bodo svobodne.

Sajac: To bo pisalo uradno časopisje . . . Ali prijatelj, to vendar ni nič novega. Lajben ni še nikdar razglasil, da volilci niso svobodni. Narobe!

Vranković: Že vem. Le da smo med vrsticami lahko čitali kaj drugega. Uradnik je vedel, da mu odzvoni, če ne glasuje predstojniku po volji; kdor je

imel opraviti s sodiščem ali glavarstvom, se je moral prikupiti z dobro volitvijo. Tako je bilo — seveda.

Sajac: In tako bo — seveda.

Vranković: In v tem grmu tiči zajec. Letos bodo res svobodne volitve. Volilci bodo natančno vedeli, da lahko glasujejo za arhangela Gabriela ali pa za Luciferja, pa se jim ne bo moglo nič zgoditi.

Sajac (*vstane*): Ali se Ti sanja? . . . Kje si pa iztaknil to?

Vranković: Nič se mi ne sanja. Prav tako je, kakor pravim.

Sajac: Ne — to je nemogoče.

Vranković: Strmiš, kajneda? . . . Lahko si misliš, da to ni Lajbenovo maslo. Povelje je prišlo od zgoraj, iz višav, kjer premikajo oblake.

Sajac: Pa kaj nameravajo?

Vranković: „Izraza svobodne ljudske volje“ potrebujejo.

Sajac: Ne gre mi v glavo, da bi Lajbenovi privolili v to.

Vranković: Saj so bojevali hude boje. Naši Jupitri so se upirali na vso moč. Pa le ni pomagalo. Položaj, položaj — saj veš, kaj je položaj.

Sajac: Da, to je mogoče. Ali pa veš, da je gotovo?

Vranković: Vem. Imam tudi dokaze.

Sajac: Nič ne pomaga. Ljudje ne bodo verjeli.

Vranković: Če pa ne bo dvoma! Dokazi so jasni kakor beli dan.

Sajac: Pa vendar . . . Pomagalo bi bilo pred desetimi leti; sedaj je ljudstvo že izprijeno.

Vranković: To se sedaj vpraša, seveda. Ali jaz nisem malodušen. Verujem v človeka. V peklu se izpridi še angel. Dokler mi pa ne dokažeš, da bi bil človek še v paradizu satanov brat, verujem v človeka.

Sajac: Tvoja vera je prav lepa, le da se ne ujema z resnico. V pisarni si lahko vstvarjaš ideale. Jaz pa poznam ljudi in zato je slana vzela moje verovanje.

Vranković: Delati je treba, delati.

Sajac: Dobro, dobro. Dela se ne ustrašim; le, da se ne nadejam takih sadov kakor Ti.

(Zunaj pozvoni. Mara pride iz kuhinje in gre v prednjo sobo.)

Vranković: Je že prav. Tudi Ti boš kmalu govoril drugače.

Sajac: Če le ne doživiš razočaranja. Meni bo prav.

Mara *(se vrne)*: Gospod svetnik, sluga iz pisarne je prinesel naznanilo, da je na pošti brzojavka.

Vranković: Brzojavka — zame?

Mara: Da. Če podpišete, grem lahko kar na pošto.

Vranković: Ne, ne. Le dajte mi. *(Vzame naznanilo)*. Grem sam na pošto. Saj imate dela.

Mara: Ni tako hudo. Na pošto bi že lahko šla

Vranković: Le pustite! Le pustite! Že grem!

Sajac: Mudi se Ti pa, prijatelj!

Vranković: Sin mi menda brzojavlja, kdaj da pride.

Sajac: Kar pojdi, pa se ne oziraj name! Lahko Te spremim.

Vranković: Ne, ne; počakaj rajši tukaj. Podvizam se. Ne morem Ti reči, kako se veselim! *(Odhaja.)* Torej le počakaj!

Bertonj *(pride)*: Aha, že vidim, da ne prihajam o pravem času.

Vranković: Nič, nič. Kar ostani, pa se pomeni z doktorjem! Kar brž se povrnem. Že grem, da se ne zamudim preveč. *(Pozdravi oba v naglici in odide.)*

Bertonj *(stisne Sajcu roko)*: Kam se mu pa tako mudi? *(Sede.)*

Sajac: Na pošto gre. Sin mu menda brzojavlja, kdaj da pride.

Bertonj: Njegov Kato! No — pač razumem, da tako hiti.

Sajac: Prav zaljubljen je v svojega sina.

Bertonj: Zaljubljen, zaljubljen. In to je še slabotna beseda.

Sajac: Ali dobro poznaš ta vzor?

Bertonj: Menda bi ga moral Ti najbolje poznati.

Sajac: Zakaj pa jaz?

Bertonj: Kaj ni Slavka zaročena z njim?

Sajac: Seveda je. A jaz nisem Slavka.

Bertonj: Misliš sem. Navadno se očetje brigajo za svoje zete.

Sajac: Ne branim jim. Jaz pa nisem tako radoveden. Slavka ni otrok. Slabo izpričevalo bi si dajal, če bi jo moral v takih rečeh voditi za roko.

Bertonj: Pa za Katona se bodo morali brigati tudi ljudje, ki niso njegovi tasti.

Sajac: Menda res.

Bertonj: Veljal bo kaj v javnosti.

Sajac: Nadarjen je pač. Učil se je izvrstno. Bil je po svetu, sedaj prouča domače razmere, stika se z voditelji. Vsekakor se pripravlja za javno delo.

Bertonj: Seveda. To mu je namenjeno že od mladih nog.

Sajac: Tega nisem vedel. Kaj mu je oče določil to nalogo?

Bertonj: Kajpada. Stvar je nekam romantična. Pa če poznaš Vrankovića, lahko veš, da ima sploh močno romantično nagnjenje.

Sajac: Nekoliko sem se že seznanil s to romantiko. Ali ne vem, kako to, da se nisva nikoli menila o Katonu . . . Kako pa je s to rečjo?

Bertonj: Tako-le: Vrankoviću je žena umrla mlada, ne da bi mu zapustila kaj otrok.

Sajac: Vem.

Bertonj: Veš? Torej tudi veš, da Kato ni njegov lastni sin.

Sajac: Vem tudi to.

Bertonj: Naš romantičar je pa imel veliko misel.

Sajac: Najbrže prav nepraktično.

Bertonj: Mogoče. Kakor se obrne.

Sajac: Dobra duša je, zlato srce . . . Ne želim si boljšega prijatelja. Le da je pravi otrok . . . Kakšna je pa bila njegova misel?

Bertonj: Čital je roman, ki je zbudil pred leti velikansko zanimanje. Poslednje poglavje je končalo z vzklikom: „Moj Bog, moj Bog — daj nam značajev!“

Sajac: Spominjam se.

Bertonj: To je prišlo Vrankovića na vso moč. „Značajev!“ — Seveda jih je bilo malo pri nas.

Sajac: Sicer pa tudi še ni dognano, kaj je značaj in značajnost in kdaj je taka reč dobra.

Bertonj: No — Vrankoviću se je ona misel zadržala v možgane in ga preganjala noč in dan.

Sajac: Torej že takrat . . .

Bertonj: Naenkrat mu je šinilo v glavo, da je to naloga njegovega življenja —

Sajac: Kaj?

Bertonj: — podariti narodu kremenit značaj —

Sajac: Mesijo —

Bertonj: Da — prav Mesijo.

Sajac: Zato je vzel Katona za svojega?

Bertonj: Drugič se ni maral ženiti . . . Ne vem, zakaj da ne . . . Profesorja Jezerana si poznal?

Sajac: Seveda.

Bertonj: Jezeran je bil res nekam podoben starorimskemu republikancu.

Sajac: No . . . velik pedant je bil. Svojo je gonil in gonil do skrajnosti. Za sodnika ga ne bi bil maral.

Bertonj: Vranković ga je močno cenil. Nekoč sta se zmenila napol v šali, napol zares, da dobi Vranković prvega Jezeranovega sina in da ga lahko vzgoji popolnoma po svojem. Dotle je imel Jezeran same hčeri, teh pa kar celo krdelo. Toda kmalu je njegova žena res povila sinčka, na porodu je pa umrla. V teh razmerah je rad vztrajal pri besedi in otrok je prišel v Vrankovićevo hišo.

Sajac: To je bil torej Kato.

Bertonj: Da. Ime mu je izbral Vranković.

Sajac: Malce čudno ime v naših časih. Ali se Ti ne zdi?

Bertonj: Saj Ti pravim, da je Vrankovića vsega prevzela njegova misel. Oče je bil jeklen značaj, torej je upati, da bo sin tudi tak.

Sajac: Dedičnost.

Bertonj: Ime naj bi ga neprenehoma spominjalo na njegov poklic.

Sajac: Sugestija.

Bertonj: Da. Pa takih utopistov je še več na svetu. Sicer pa moram reči, da je Vranković prav resno smatral svojo nalogo. Karkoli je storil, vse je

bilo prikrojeno njegovemu namenu. Ustrašil se ni nobene težave. Bodočega reformatorja je hotel obvarovati vsake izkušnje. Za tako vzgojo je bilo treba tudi denarja. Vranković je štedil, kar je le mogel; sebi ni privoščil ničesar. Mladi Kato je pa moral dobiti vse, česar je bilo treba, čeprav je bila potreba včasih res le navidezna. Že v otroških letih mu je dal učitelja, ki je moral najbolj skrbeti za vzgojo značaja. Pozneje ga je poslal v zavod, ki so ga močno hvalili zaradi baje špartanske vzgoje.

Sajac: Kaj je bilo to res pametno?

Bertonj: Vranković je bil prepričan, da je tako prav.

Sajac: Pa dobro — če je bil prepričan . . .

Bertonj: Vsekakor — Vranković je imel najplemenitejši namen. Ko je Kato prišel z vseučilišča, mu je dobro napolnil mošnjo, pa ga je poslal po svetu. Bil je malone v vseh večjih evropskih mestih. Naposled ga je poslal še po deželi, da se seznanj z razmerami v domovini.

Sajac: To so dobre priprave. Ne more se jim prigovarjati.

Bertonj: Lahko se pravi, da je bil oče junak. Njegove žrtve res niso bile male. Vem, da je včasih skoraj stradal.

Sajac: Kako da ne! Človek bi ga resnično občudoval. Pa vendar — nimam sina; a če bi ga imel — — tako ga ne bi vzgojil.

Bertonj: Jaz menda tudi ne. Seveda — križ je. Matere ni bilo, ne tukaj, ne tam.

Sajac: Sedaj se torej vrne s potovanja —

Bertonj: Naši mladi se že zbirajo okoli njega. Imajo ga za vodjo. Močne volje je res — nenavadno močne volje! Človek bi mu prisodil vsaj za deset let višjo starost.

Sajac: Pa je le škoda, če človek nima mladosti.

Bertonj: Morda jo pa najde pri Slavki. Ljubezen ima svoje skrivnosti . . .

Sajac: Morda — morda.

Vranković (naglo vstopi): Glejta, glejta! Tak je fant . . .

Bertonj: Kaj pa je storil?

Vrankovič: Le malo naj bi bil zakasnel na pošto, pa bi bil že lahko tukaj, preden bi jaz vedel, da pride.

Sajac: Kaj je že tako blizu?

Vrankovič: Seveda — šele med potjo je brzojavil. Menda je sploh že prepozno, da bi šel na kolodvor. Ako vlak nima zamude . . .

Bertonj: Najbrže jo ima. Kakšen red pa bi bil, da bi prihajal o pravem času? . . . Pa nič ne de; le doma počakaj! Kaj pa — četrta ure . . .

Vrankovič: E — seveda — četrta ure . . . Tri mesece je že, kar ga nisem videl . . .

Sajac: Kaj pa prej, ko ga nisi videl leta in leta!

Vrankovič: Ta je bila druga. Sedaj pa — no — kar inako se mi stori, če pomislim . . .

Sajac: Nekaj razburjen si pač.

Vrankovič: Vedno imam mirno kri. Danes pa ne morem ne stati, ne sedeti. Žile bi mi kar popokale . . .

Bertonj: To ni za nič, prijatelj! Zaužij malo brömkalija; to te umiri. Če si že Ti tak, kako naj bi se pa vedel kdo drug, komur menda tudi ni vseeno, če pride Kato?

Vrankovič: Pa res! Slavka! . . . Slavka še ne ve.

Bertonj: Seveda ne ve, če ji nihče ne pove.

Sajac: Saj bi ji človek res lahko sporočil. Najbrže je doma.

Vrankovič: Daj, daj! Kar telefoniraj ji! V sosednji sobi je telefon. Dal sem ga napraviti zaradi Katona. (*Zunaj zazvoni.*) Menda je že tukaj. (*Pohiti v prednjo sobo, ne da bi zaprl za seboj, pa odpre zunanja vrata.*)

Redarstveni uradnik (vstopi): Oprostite, gospod svetnik!

Vrankovič (ga spremlja v sobo): Izvolite! (*Ponudi mu sedež. Uradnik postoji.*) Ali je tajno?

Bertonj: Saj lahko odideva. (*Hoče oditi na desno.*)

Uradnik: Prosim, prosim. Žal mi je, da moram sploh nadlegovati. Prosim — mislim, da gospoda lahko ostaneta.

Vrankovič: S čim Vam lahko ustrezem?

Uradnik: Vnovič prosim — ne zamerite, gospod svetnik! Hudo mi je žal, da Vam moram delati nadlego.

Vrankovič: Prosim, prosim — v službi ste — saj vem.

Uradnik: Da. Ni mi treba naglašati, da niste prizadeti, gospod svetnik. Vendar pa — lahko me poučite. Nisem Vas hotel vabiti v urad . . . V Vašem stanovanju je bila dama — oprostite . . . redarstvo ne sumi na Vas — seveda ne . . . Lahko je bila povsem slučajno tukaj. Oblasti pa ustrezete, če mi izvolite povedati njeno ime.

Vrankovič: Zakaj pa? (*Mu vnovič ponudi sedež. Uradnik sede.*)

Uradnik: Naši ljudje so jo videli pri rabuki. Kričala je in celo ščuvala je ljudi . . .

Vrankovič: Mene ni bilo doma, gospod. Lahko Vam pa pravim, da dame, ki zahajajo k nam, ne ščujejo . . .

Bertonj: Kdo ve, kaj so videli Vaši ljudje?

Uradnik: Oprostite — službeno mi je naznanjeno — (*Zopet zazvoni. Vrankovič hoče iti ven, v tem pride Mara iz kuhinje.*)

Vrankovič: Poglejte, Mara, pa odprite! (*Mara odide in zapre vrata za seboj.*)

Uradnik: Moja služba je težka. Ponavljam, da mi je zelo žal . . .

Mara (vstopi): Gospod svetnik . . .

Vrankovič: Kaj je —

Mara: Zunaj je —

Vrankovič: Kdo? Kdo? Mar Kato?

Mara: Ne, ne. — Zdi se mi, da je gospod predstojnik. (*Uradnik plane po konci.*) Nisem razumela imena, mislim pa, da je.

Uradnik: Gospod predstojnik!

Vrankovič: Gospod predstojnik! — Nikar ne, da bi čakal! (*Mara gre v prednjo sobo.*)

Sajac: Grem telefonirat.

Bertonj: Spremim te. Gospod predstojnik išče pač le svojega svetnika. (*Odhaja na desno.*)

Vrankovič: Kaj neki hoče?

Bertonj: Ti že pove. (*Odide s Sajcem na desno — prva vrata.*)

Lajben (*vstopi. Mara pride za njim, pa gre v kuhinjo. Uradnik se globoko pokloni.*) Oprostite —

Vranković (*mu gre naproti*): V čast si štejem, gospod predstojnik . . .

Lajben (*opazi uradnika*): Vi tukaj? Oprostite — morda motim?

Uradnik: Službeno, gospod predstojnik, službeno.

Lajben (*se nasmehlja*): Aj, gospod svetnik — ali Vam policija še ne da miru? . . . Menda ni nič hudega?

Uradnik: Ne, prosim, ne. Samo naključje.

Lajben: Kakor pride kokoš do rac . . .

Uradnik: Tako, gospod predstojnik, tako. Oprostite — (*se priklanja*).

Lajben: To uradovanje lahko torej ustavite. (*Uradnik se zopet pokloni.*) Ž Bogom!

Uradnik: Ponižen sluga, gospod predstojnik (*pokloni se še enkrat pa odide*)!

Vranković: Izvolite, gospod predstojnik, izvolite! (*Ponudi mu prostora na zofi.*)

Lajben: Hvala. (*Sname rokavice.*)

Vranković: Čemu zahvalim tako čast, gospod predstojnik?

Lajben: Ponekod nenavaden slučaj, dragi gospod svetnik, nenavaden slučaj. Pa — nenavadno je sedaj vse pri nas — kaj? (*Sede.*)

Vranković: Ne uganem, gospod predstojnik . . .

Lajben (*ga povabi z roko, naj sede*): Ej — kar brez slepomišenja, gospod Vranković. (*Brez poudarka*): Česa je iskal oni policist pri Vas? . . . (*Migne z roko, češ, da mu ni nič do odgovora*): Da — kaj sem hotel reči? Saj veste, kakšen je položaj pri nas. Le tega menda še ne veste, da se dogodki kar pode. Današnji uradni list že razglasi razpis volitev.

Vranković: Tako nenadoma?

Lajben: Torej vidite! . . . Taka naglica, kakor da bi se res mudilo. Še ne vem, kako naj oblasti zmagajo vse delo ob taki gonji.

Vranković: Pridne bodo morale že biti. Posebnih težav pa menda ni, gospod predstojnik.

Lajben: No . . . da . . . v tem oziru . . . Toda — zaradi tega nisem prišel.

Vranković: Prosim, razložite mi, gospod predstojnik.

Lajben: Vsa komedija je nenavadna, kajneda.

Vranković: Priznati moram.

Lajben: Vidite, zmeniti sem se hotel z Vami, kajti prepričan sem, da Vam lahko zaupam. Prav Vam, gospod Vranković.

Vranković: Prosim.

Lajben: Čudni časi so. Teško je zaupati ljudem. Vsi so nezanesljivi. Ali ni res?

Vranković: Ne vem, gospod predstojnik.

Lajben: Res je, res. Opazujte, gospod Vranković! Čuden veter piha . . . Poglejte ljudem v oči! Če ne vidijo, da jih opazujete, se jim svetijo kakor nikdar prej. Vsak pogled jih pa zmede. Še bi radi zatajili, da jim gori nekaj novega v prsih. Ali težko je. Prav zato sem prišel k Vam na dom.

Vranković: Prosim.

Lajben: Tudi med našimi uradniki se razširja fanatizem. In tudi v Vaših pisarnah se sliši skozi stene.

Vranković: Česa torej želite, gospod predstojnik?

Lajben: Čujte, gospod svetnik! Vi ste stara, zdrava korenina. Takih značajev nam je sedaj treba . . . Ljudi se loteva blaznost . . . Večina — gospod Vranković — večina je nepremišljena. Dostopna je vsaki sugestiji. Najbolje opravljajo z njo šarlatani — deklamatorji — demagogi . . . Stopite pred množico s prijetno donečim glasom, pa pohiti vse za vami. Z besedami jo lahko opajate, kakor z glasbo ali z močnim vinom. (*Glumi sanjavost.*) Da, da . . . vsi smo se v mladosti ogrevali za takozvane ideale. (*Z drugim glasom*): Ali takrat smo bili mladi. Sedaj je pa že tako, kakor da bi bila sama mladina na svetu. Vse izkušnje so brez cene; nikjer ni trezne razsodnosti . . .

Vranković: Morda pa vendar ni tako hudo, gospod predstojnik.

Lajben: Ne, ne . . . zdrave oči imam. Tako je, kakor Vam pravim — le verjemite! Zato me mori resna skrb . . . Kajneda — delali smo leta in leta. Pokopati

smo morali mnogo želja, da so se nam uresničile vsaj nekatere . . . Hvaležnosti ni bilo upati za to delo; saj tudi ni bilo prijetno. Ali bilo je krvavo potrebno. Mar nimam prav?

Vranković: Meni ni bilo soditi, gospod predstojnik. Moj delokrog je bil strogo določen, ozek . . .

Lajben: Pa vendar, pa vendar . . . Vprašam pa: Kakšen bo konec našega dolgotrajnega truda? . . . Lahkournost, ki ni odgovorna nikomur, vstane s svojo neporabljeno močjo in razdene vse, kar smo postavili s trudom in z žrtvami . . . Tako bo, ako ne posežemo krepko vmes. Nikar ne delajmo, kakor da bi bili slepi . . . Vse je v taboru mladih — vse vstaja zoper stare; brezobzirno bi nas radi pometali v ropotarnico.

Vranković: Gospod predstojnik — še ne vem, česa želite od mene.

Lajben: Ali je res tako težko uganiti? (*Vstane in hodi po sobi*): No . . . saj veste, da razglašajo za te volitve novo geslo —

Vranković: Da: Popolno svobodo.

Lajben: Uradni list razglasi izjavo v tem smislu. Vsem uradom se razpošljejo okrožnice —

Vranković: — da velja popolna svoboda, kakor jo določa zakon.

Lajben (zaničljivo): Kakor jo določa zakon! (*Nestrpno*): Treba je res mnogo požrtvovalnosti, mnogo samozatajevanja! . . . Pravzaprav tiči v teh besedah nezno očitjanje. Kakor da bi rekli volilcem: Dotle ni bilo zakonitosti; sedaj šele bo . . . Pa tudi to moramo pogoltniti . . . Seveda — človek bi najrajši zalučal svojo službo — svoje dostojanstvo — izkratka, vse — kdo ve kam. Šel bi v pokoj, ki si ga je res zaslužil. (*Kakor da se miri po sili*.) No . . . spomniti se je treba, da človek, ki služi domovini, ne sme pričakovati hvaležnosti. (*Hodi po sobi, pa se zopet ustavi*.) Torej — popolna svoboda! . . . Kako lepa beseda, kaj neda? Človek bi kar srkal njen dih, da bi se omamila (*Pristopi k Vrankoviću, kakor da bi mu predaval*.) In vendar — prav to geslo je nevarno. Pravim: Nevarno . . . namreč pri nas. Seveda — če bi bili — recimo — na Angleškem! Tam bi govoril drugače. Tam

sploh ne bi bilo treba govoriti. Kaj bi tam naglašal svobodo! . . . Toda — mi nismo Angleži. Saj smo danes videli. Svoboda — to se pravi pri našem ljudstvu, da lahko razgraja, razbija —

Vranković: Morda pa razgraja le zato, ker ni svobodno . . .

Lajben: Oh — prosim Vas! . . . Ali veste, kaj so uganjali? Pobijali so šipe ljudem, ki jim niso storili nič žalega. Čudno, da jih niso pobili. Vam —

Vranković: Pravijo, da so bili razdraženi.

Lajben: Pravijo! Seveda pravijo. Znajo pač prestopati zakon, priznati si pa ne upajo zločina. Strahopetneži so. Nič ne pomaga — za tako ljudstvo še ni svoboda. (*Počaka; ko vidi, da Vranković ne odgovarja, nadaljuje*.) Kam pa pridemo s pametjo? Kakšen razvoj bi bil to? Otroka, ki ne zna hoditi, je treba voditi. In naš narod je še otrok.

Vranković: Gospod predstojnik, zdi se mi, da je to višja volja. Kaj bi mi? Slušati moramo.

Lajben: Višja volja — seveda je višja volja! . . . Moj Bog — tudi tam gori ravnajo včasih nepremišljeno. Poizkušajo. Vedo, da je to poizkus. Ampak, da je nevarno — na to je treba misliti. Na posledice! Kaj mi je mar, da je v tej „svobodi“ nevarnost za nas! Saj me razumete. Toda — naj zmaga nova struja . . . naj pride krmilo v neizurjene roke . . . kaj bo z deželo? Kaj bo z narodom? . . . To je skrb, gospod svetnik, to je skrb. Kdor resno misli, se je ne sme otresti. Tudi Vi ne, gospod svetnik! . . . Sedaj nam je zgodovina naložila najtežjo nalogo . . . Ali me razumete?

Vranković (zmeden): Razumem, gospod predstojnik. Razumem nekoliko . . . Toda — kaj bi jaz . . . Kako —

Lajben (sede): Mnogo, gospod svetnik. Prav mnogo . . . Jaz ne morem govoriti z vsakim uradnikom — z vsakim vežbenikom . . . to je jasno.

Vranković: Seveda.

Lajben: Vi pa prav lahko . . . Le par besed uradnikom svojega oddelka. Pravo obliko že najdete. (*Vranković hoče nekaj reči; Lajben nadaljuje*): Pa še nekaj. To je najbolj važno . . . Sina imate, kajne?

Vranković: Da.

Lajben: Pravzaprav sem prišel zaradi njega.

Vranković (*čudeč se*): Zaradi — mojega sina?

Lajben: Ponajveč. Da ... Vem, da Vam je bila vedno nad vse sveta dolžnost.

Vranković: Mislim pač, da sem zmerom vestno opravljal svojo službo.

Lajben: To Vam izpričujem. Zares ne poznam bolj zanesljivega uradnika.

Vranković: Hvala, gospod predstojnik.

Lajben: Ali danes zahtevam, da izpolnite posebno dolžnost. Z vsemi močmi morate služiti domovini ... z vsemi močmi, gospod svetnik.

Vranković (*vznemirjen*): Kaj menite, gospod predstojnik?

Lajben: Brez ovinkov ... A prosim — ne mislite, da Vam kaj očitam. Dobro vem, kako se gode take reči. Živelii ste leta in leta takorekoč v pisarni, pa menda še vedeli niste, kaj da počenja Vaš sin.

Vranković: Moj sin? ... Gospod predstojnik — moj sin? Kaj veste o njem? ... Ni mogoče, da bi bil storil kaj zlega.

Lajben (*smehljaje*): Seveda — s kazenskimi zakoni mu menda ni priti do živega. Vsaj dosle še ne ... Res, da ne pozabim — ali je danes tukaj?

Vranković: Doma? ... Ne — ni ga še. (*V strahu*): Zakaj — gospod predstojnik?

Lajben: Nič, nič ... Itak vem, da ni nič v zvezi z današnjimi nemiri

Vranković: Ne, ne — na poti je še.

Lajben: Aha! (*S smeškom*): Politično potovanje — kaj? Pa — saj menda še ne veste. Ampak vidite: Zlo je, kar uganja, zlo. A Vi ne poznate njegovih potov —

Vranković: Da ne poznam ...? Mislim sem pa vendar —

Lajben: Seveda — očetje mislijo ... vedno mislijo. Le da se sinovi ne zmenijo za to. Mladina ima svojo glavo — vedno je modrejša — vse ve bolje nego starina. Vse obsoja, česar ni naredila sama. Izkušnje nima — moči še ni porabila — seveda, pa jih

kar razsipa. Vse v nemar! ... Nimam sina — ampak morda bi bil tudi tak. (*Zamišljen*): In moja hči ...? Kdo ve — morda je taka — vsaj v duši.

Vranković: Gospod predstojnik — torej mislite —

Lajben (*se otrese zadnjih misli*): Mislim ...? Kajpada! ... Kato Vranković je agitator. Oprostite! Če ne bi bil Vaš sin, bi moral reči: Hujškač ... Mladi gospod roma po deželi, se stika s političnimi prvaki, javno govori, piše članke zoper vlado, brska Bog ve po čem — izkratka — pripravlja se za „kariero“. No — to bi bilo čisto prav. Končno — tudi njegova opozicija ne bi škodovala. Moj Bog — saj imamo izkušnje. Mladi ljudje začenjajo z gromovitimi besedami, z velikimi pozami ... , a kadar jim pokaže življenje, da činjenice hočejo biti upoštevane ... no, tedaj pridejo sčasoma že na ono pot, ki hodimo po njej mi — mi, ki smo ob trdem delu že davno morali dati slovo iluzijam. Tudi zaradi Vašega Katona me torej ne bi bolela glava. Ali časi niso enaki. V tem hipu so take zmote lahko nevarne.

Vranković: Gospod predstojnik — moj sin je svoboden.

Lajben: Da, da — saj nočem, da bi ravnali z njim kakor z otrokom.

Vranković: Nikdar nisem zlorabljal očetovske oblasti.

Lajben (*nervozno*): Gospod Vranković, to je vse lepo — v knjigah — teoretično. Ali sedanji čas ni ugoden za tako rahločutnost. Pustimo to pesnikom! Pravim Vam: Kar se godi sedaj pri nas, ni šala. Ljudje se igrajo z ognjem, iz take igre se je pa že pogostoma izlegel požar.

Vranković: Gospod predstojnik —

Lajben: Da, da! Odpreti je treba oči. Puntarski duh se širi po deželi, vsakemu preroku se odpirajo ušesa. Tupatam se ljudem ne godi predobro; moj Bog, siromaštva je bilo vedno več na svetu nego bogastva. Drugi so nezadovoljni, ker si domišljajo, da bi se jim lahko godilo bolje. Največ jih je nezadovoljnih prav brez vzroka. Ampak povsod je dosti

nezadovoljnosti. Če obetaš takemu ljudstvu hribe in doline, ga lahko zavedeš. Menda pa veste, česa je zmožno zapeljano ljudstvo... Izkratka: Nedopustno je, kar uganja Vaš sin.

Vranković: Za Boga, kaj naj storim?

Lajben: Spomnite se, da niste samo oče, ampak tudi uradnik.

Vranković: Ampak — moj sin ni uradnik. Njemu sem le oče, ne pa uradni predstojnik.

Lajben: Gospod svetnik — dejal sem, da Vam zaupam. Menda se nisem motil. Uradnik ste — na odličnem mestu. Domovina lahko zahteva več od Vas kakor od navadnega pisarja. Pokazal sem Vam nevarnost. Vaša dolžnost je, da jo preprečite z vsemi sredstvi.

Vranković: Nevarnost, pravite, gospod predstojnik?

Lajben: Mislim, da sem povedal dosti jasno.

Vranković: Da, da — tudi meni se jasni — vsaj deloma. Toda, kar zahtevate, je nemogoče.

Lajben: Oho!... Kaj bi bilo nemogoče?

Vranković: Nemogoče, gospod predstojnik!... Mar naj skličem uradnike, pa naj jim rečem: „Gospodje, sleparija je, kar ste čitali črno na belem. Zapisano je, da so volitve svobodne, ampak to je samo potreben pesek v oči?“

Lajben (nestrpljivo): Tako Vam ni treba govoriti. Saj niste taka neroda.

Vranković: Ali naj jim rečem: Volitve so svobodne, toda kdor voli svobodno, naj si kar zveže culo!

Lajben: Prošim — —!

Vranković: Če tudi ne s temi besedami. Ampak gre za stvar. Kakorkoli — to bi jim moral povedati.

Lajben: Toda diplomatično. Da jih le prepričate.

Vranković: In sina naj — — kaj naj pravzaprav storim s sinom?... Karkoli?... Ampak sin se mi lahko nasmeje in mi pove, da je odrastel. Kaj pa tedaj?

Lajben: Razložite mu vso stvar. Saj sem Vam povedal, kako da je. Pojasnite mu, da je blazno, kar

počenjajo mladi. Dokažite mu, da je naše delo pravično. Svojemu očetu mora verjeti.

Vranković: Tega mi ne bo verjel.

Lajben: Kaj bi ne verjel!... Ako hoče delovati, mu damo sami priložnost. Radi bodemo vpoštevali njegove zmožnosti — njegovo nadarjenost.

Vranković: Gospod predstojnik, ali razumem prav?

Lajben: Upam, da.

Vranković: Torej podkupiti ga hočete?

Lajben: Kakšna beseda!

Vranković: Odkupili bi mu radi prepričanje? In jaz naj posredujem pri tej umazani kupčiji?

Lajben: Kako pa govorite, gospod svetnik?

Vranković (razgret): Kako naj govorim?... Kako naj govorim, gospod predstojnik, ko zahtevate tako neznačajnost, tako nepoštenje?

Lajben (presenečen): Kaj pa Vam je?

Vranković: Dokazujem naj, da je Vaše delo pravično?... To naj dokazujem jaz — jaz — jaz? Vse krivice naj imenujem — pravičnost?... Jaz, ki sem trideset let gledal vse — — ki sem moral gledati — in molčati — in nisem smel ganiti mezinca, ker sem bil suženj? Gledati zatiranje, zanemarjanje, izsesavanje?... Natihoma obsojati, trpeti, besneti — ampak molčati?

Lajben (ves osupel): Kaj Vam je, gospod svetnik?

Vranković: Kaj mi je? To mi je, da sem človek! Da imam srce in dušo! Mar mislite res, da sem le pisarniški stroj?... Saj sem čutil trideset let! Imenujte mi le eno pravico naroda, ki je niste poteptali!... Gospod predstojnik! Vi in Vaši gospodarji ste govorili o državnih nalogah, o višjih interesih — kdo ve o čem... Ali... kaj so Vam bili živi ljudje?... Državni cilji... bili so Vaši cilji. Zgodovinske potrebe... bile so Vaše potrebe...

Lajben: Ali se Vam blede?...

Vranković: Kako je sedaj v deželi? In kdo je kriv?... Kdor ima kaj moči, jo izrablja zase, pa se roga ljudstvu, ki išče pravice. Vi pa molčite, Vi dovoljujete vse, da se le služi Vam, da se le glasuje

pri volitvah po Vaši volji — — pa je vse prav, vse dovoljeno . . . Vi ne vidite bede, ne slišite vzdihov, ne poznate solza. Če pa trpinčeno ljudstvo izgubi pamet, pa se postavi v bran, tedaj Vam ni žal krvi . . . O, še prav Vam je, če obupajo ljudje in v nezavesti prelomijo Vaše zakone . . . Tedaj se vsaj lahko opravičujete, pa gonite vodo na svoj mlin.

Lajben: Gospod Vranković, pozabili ste . . . ne veste, kaj govorite . . .

Vranković: Vem, vem, gospod predstojnik! Prav dobro vem. Saj sem se učil trideset let . . . Trideset let sem tlačil vase vse muke, vse trpljenje . . . požiral sem vse kletve . . . zaklepal sem vase vse hrepenenje . . . Trideset let sem upal — upal, da pride dan in da bo konec strahovlade . . . Zdaj naj bi se pa postavil pred solnce, da ostane tema? . . . Krivico naj bi varoval s svojim telesom . . .

Lajben (*zelo razkačen, se vendar sili, da bi bil miren*): Dosti, gospod svetnik! Dosti je tega . . . Seveda nisem pričakoval takih glasov . . . Pa se pogovoriva drugače. Toda mirno. — Ali dovolite? (*Prizge si smodko.*) Lepo mirno se pogovoriva . . . (*Hodi po sobi in kadi.*) Prevaril sem se torej.

Vranković: Gospod predstojnik, ne smete mi očitati, da sem Vas varal. Molčal sem, molčal, ker si nisem prisojal moči . . .

Lajben: No — molčali ste . . . Vseeno . . . Vidite — iznenadili ste me. Osupnil sem — ali ne zamerim Vam. Vse presojam po človeško. Je že tak čas. Saj pravim — taki duševni viharji, ki šume sedaj po deželi, so kakor nalezljive bolezni. Le vedel nisem, da se jih ne ubranijo niti taki resni ljudje.

Vranković: Ne mislite, gospod predstojnik —

Lajben: Ne, ne — saj ne mislim ničesar. Toda ogledava si stvar z druge strani . . . Vašemu sinu je ime Kato. Kajne?

Vranković: Da, Kato.

Lajben: Človek bi dejal, da je to ime njegov fatum. Ali — gospod svetnik — takih Katonov mrgoli sedaj po deželi. Pa recimo, da zmagajo! Treščijo nas ob tla. Katoni ne prizanašajo. Kaj pravite?

Vranković: Ne razumem . . .

Lajben: Hm — seveda. Človek pozabi. Toda — poslušajte me! Katoni imajo čudne navade. Na primer: Radi preiskujejo. Vse, vse, tja do ustvaritve sveta. Pa če vtaknejo svoj nos le v dogodke izza dvajsetih let — —

Vranković: Zakaj pravite to?

Lajben (*kakor da ga ne sliši*): Dvajset let . . . Marsikaj se je zgodilo tekom časa . . . Seveda ste imeli mnogo dela . . .

Vranković: Nisem se pritoževal zaradi dela.

Lajben: Ne, ne . . . Ali — delali ste marsikaj.

Vranković: Kar se mi je ukazalo.

Lajben: Da, da. Ali Katoni ne bodo vpraševali, če je bilo ukazano. Sodili bodo po svoje. Pa recimo, da se kdo nameri — slučajno — seveda povsem slučajno — na kamenodolski gozd — —

Vranković: Gospod predstojnik —

Lajben: Kajpada — to se lahko zgodi. Dvajset let je minilo, ampak Kamenodolci tarnajo še vedno, da imajo škodo. Midva sva seveda prepričana, da je bilo treba prodati gozd.

Vranković (*vznemirjen*): Midva? . . .

Lajben: Za korist dežele je bilo treba. Vladati se ne more brez denarja. Vzeti smo morali, kar se je dobilo. Kdo je kriv, da pogoji niso bili sijajni?

Vranković: Jaz sem bil vendar samo uradnik.

Lajben (*kakor da bi se čudil*): Zakaj se zagovarjate, gospod svetnik? Jaz Vam ne očitam ničesar . . . Ampak Katoni — seveda . . . Katoni bodo kritizirali. Trdili bodo, da je bila cena smešno nizka. Vpraševali bodo, zakaj se ni odložila prodaja? Zakaj se niso povabili drugi kupci? Podtikali bodo Petru in Pavlu, da je podkupljen . . .

Vranković: Meni? Meni? . . . Mar sem prodajal jaz? Kdaj sem pa dobil le vinar?

Lajben: Bog obvaruj — saj vendar pravim, da Vam ne očitam ničesar. Saj vem, kako je bilo. Ukazalo se Vam je, pa ste storili.

Vranković: Torej . . .!

Lajben: Da — ali . . . Katoni ne vedo ničesar, vendar pa se bodo vedli, kakor da bi jim bile znane najskrivnejše skrivnosti.

Vranković: Moje skrivnosti?

Lajben: Hm! Vse spise je takrat pisala Vaša roka. To je pač resnično.

Vranković: Pa vendar ne svojevoljno.

Lajben: Seveda ne. To bi bila zloraba Vaše službe. Take pravice niste imeli, a Vaše uradovanje je bilo vedno korektno.

Vranković: Zato ne razumem —

Lajben: Ne razumete ljudi in ne poznate jih. Zlasti Katonov ne. Ej — to so posebni ljudje. Spoznajo Vašo pisavo — pa veste, kaj poreko?

Vranković: Kaj bi mogli?

Lajben: Vprašali bodo, zakaj se niste uprli taki kupčiji . . . Katoni!

Vranković: Gospod . . . Ne govorite več tako! Ali me ne bi bili prav Vi pognali iz službe, če bi ne bil ponižno slušal in storil vsega, kar ste zahtevali?

Lajben: Hm — kakor da se plašite pred senco . . . A vender je tako. Le razmislite! . . . Katoni bi rekli, da bi bila nemogoča ona kupčija brez Vaše pomoči. Pa končno — (*skomizgne*) res je. Ali želite, da bi zmagali Katoni?

Vranković (*kakor v nezavesti*): Da bi . . . zmagali . . .

Lajben: Katoni! . . . Ali naj zmagajo in razbobnajo po svetu . . . v svojem znamenitem brutalnem in lapidarnem narečju: Lajben in Vranković sta — sleparja?

Vranković: Slepar — —

Lajben: Ogoljufala sta deželo in narod?

Vranković: Ogolj — —

Lajben: Prodala sta gozd in narod za Judeževe groše?

Vranković: Za Jude — — za Judeževe groše!?

Lajben: Tak je pač katonski jezik.

Vranković (*se bori sam s seboj; silno je razburjen. Končno izbruhne iz njega*): Gospod predstojnik — konec mora biti teh besed! Razumete? Konec . . . mora biti! . . . (*Malo da se ne razjoka, toda*

premaga se.) Da, grešil sem! Zavedam se. Odločno bi se Vam bil moral upreti, ko ste prodajali bogastvo dežele brezvestnim lisjakom. Toda . . . saj dobro veste, kako je bilo. Brez sočutja bi me bili spodili iz službe. Saj ste mi namignili. Seveda . . . vendar bi se bil moral upreti . . . pa če bi bil poginil. Preslab sem bil. Treba bi bilo junaka, pa sem bil pritlikavec. Kaj ste vedeli, kakšno hrepenenje je tlelo v moji duši! Zaupal nisem v svojo moč, ali upal sem — upal sem! Kako naj bi Vaše srce razumelo, kaj se pravi — upati! Mislil sem rešiti, kar je bilo mogoče — za bodočnost — za boljšo bodočnost . . . Računal sem — pa je podlegla značajnost. Da, da! . . . Ali Vi — Vi . . .! Vi ne morete soditi — Vi ne morete razumeti, zakaj sem bil slaboten. A . . .! Vi mislite, da ste me priklenili . . . da sem igračka v Vaših rokah! Zalotili ste me enkrat, pa mislite, da mora suženj izvrševati vse neznačajnosti . . .

Lajben (*žugaje*): Take besede . . .!

Vranković: Ne segajte mi v besedo! Zmotili ste se. Dvajset, trideset let sem pritajeval svoje trpljenje. Glodalo mi je v prsih, kakor da bi imel črva notri; bolečine so mi razjedale srce, po glavi mi je šumelo, onemogle kletve so mi vstajale v duši, onemogle . . . Zato sem deval krinko na obraz, delal sem se ravno-dušnega, zakopaval sem se v delo . . . Z delom sem se hotel rešiti. Z delom, z delom sem hotel odgnati samega sebe od vsega, kar se je godilo pri nas; z delom sem hotel potolažiti vihar v svoji duši . . . Vi ne morete razumeti, kako grozno je tako življenje! Kako bi vedeli, kako goreče in bolešno hrepeni človek po rešitvi iz take groze . . .! In sedaj se približuje rešitev! Omajani so stebri Vašega strahovanja . . . Podrli se bodo! Ali slutite, kakšna blaženost me prešinja, ko vidim, da se dani?! . . . (*Zanosno.*) In jaz, ki sem čakal na ta dan, ki bi bil dal življenje zanj, naj bi Vam pomagal, da podaljšate črno noč? Kaj mislite, gospod predstojnik! Če bi vedel, da poplačam s smrtjo vstajenje naroda, ne bi maral podaljšati svojega življenja za kratko uro . . . (*Krepko*): Ne besede več o tej stvari! Ukazujte, kar lahko ukazujete svojemu uradniku. Tam slušam. Za spletkarije nisem prisegel nikomur.

Lajben: Pazite, gospod svetnik! Še niso zmagali mladi!

Vranković: Kaj mi žugate? Kdo Vam daje tako pravico?

Lajben: Pazite, pravim!

Vranković: Kako se upate, me smatrati za nič-vredneža?

Lajben: Ne pozabite, da stojite pred svojim predstojnikom!

Vranković (ponosno): Predstojnikom? . . . Nisva v pisarni, gospod Lajben. Tudi ne govoriva o uradnih rečeh. Tukaj se ne vedete kakor predstojnik, temveč kakor zarotnik. Tega pa ne trpim, gospod Lajben!

Lajben (jezen): Tega Vam bo žal. Porok sem Vam za to. *(Odide s trdimi koraki.)*

Vranković (gleda, očitno razburjen, za Lajbenom. Vesel je, da mu je povedal, kar mu je bilo na duši, a jezi se, da se mu je Lajben upal približati s tako zahtevo. Polagoma mu pridejo misli v ravnotežje; obrne se, počasi gre po sobi, potem se spomni Sajca in Bertonja, stopi hitro do vrat in odpre.)

Bertonj (vstopi s Sajcem): Ali sta že odšla?

Vranković: Da.

Sajac: Oba?

Vranković: Oni že davno, sedaj pa še Lajben.

Bertonj: Kaj pa je bilo? Uradna tajnost?

Sajac: Čuden si videti, prijatelj. Kaj se je zgodilo?

Vranković: Nič, nič.

Bertonj: Kaj — nič?

Sajac: Saj si tak, kakor da bi Te tresla mrzlica.

Vranković (premaguje svojo razburjenost): Nič ni — če Vama pravim. Uradne reči — malenkosti — ni vredno, da bi se govorilo o tem.

Bertonj: Če moraš službeno lagati, pa laži! Le ne zahtevaj, da bi Ti verjela midva! Preden je prišel Lajben, si bil vesel kakor otrok —

Sajac: Ničesar ni bilo zate na svetu poleg Katona.

Vranković: Ah — dobro si me spomnil! Moj sin prihaja! Moj Kato! Kakšna zdravilna moč je v tem imenu!

Bertonj: To je prav. Vesel bodi, prijatelj, ki veruješ v življenje . . .

Slavka (vstopi): Na zdravje, gospoda! *(Stiska Vrankoviću in Bertonju roko, potem očetu):* Dober dan, oče . . . Kdo pa ne veruje v življenje? Kaj se pa pravi to?

Bertonj: Aj, aj — kako dobro slišite!

Sajac: Ej Ti porednica — seveda! Če bi Ti sedela na Jupitrovem prestolu, bi moral biti na svetu večer sejem in ples.

Bertonj: To je res. Vsako žensko bitje naj bi bilo enako Vam, pa stavim, da bi šumelo od severa do juga samo veselja od začetka pa do konca dni. Poglej, poglej, Sajac, kako se je Milanu izjasnil obraz.

Vranković: Res je, gospodična Slavka. Kamor pridete, tja prinesete svetlobo in jasnost.

Slavka: No, danes Vam prinašam še kaj drugega.

Bertonj: Kaj pa, kaj?

Slavka: Zanimive vesti.

Sajac: Oho!

Bertonj: Kakšnih pa?

Slavka: Pravzaprav — počakajte! Zvečer vidite lahko sami

Sajac: Kaj lahko vidimo . . . ?

Bertonj: To ni nič. Le povejte nam, kar veste!

Slavka: Potrpite!

Bertonj: Ne, tako se ne gremo. Tako delajo otroci. Vem, pa ne povem.

Slavka: Dobro, dobro; le ne recite več, da smo samo ženske radovedne.

Bertonj: Saj ne pravim!

Slavka: Torej — nocoj bo veselo! Dijaki so se že domenili —

Bertonj: A — zopet demonstracija?

Slavka (pitrjuje): Aha!

Sajac: Glej, glej! Pa ne, da bi Ti bila ona —

Slavka: Katera pa, oče?

Sajac: — ki je zjutraj kričala in ščuvala . . . ?

Slavka (se nasmeje): Seveda sem kričala. Bilo je imenitno!

Sajac: Tako? Imenitno? . . . No, bomo videli, če bo tudi pri policiji imenitno!

Slavka: Kaj — pri policiji?

Sajac: No — policija išče damo, ki je kričala in ščuvala —

Slavka: Pa naj išče!

Sajac: Dobro, dobro. Meni je vseeno, saj ne išče mene. In če bo kdo zaprt — jaz ne bom.

Slavka: A — kaj mi je mar! Zato že ne izgubim svoje dobre volje.

Bertonj: Prav imate, Slavka.

Slavka: Povejte mi rajši, kdaj pride Kato! . . .

Bertonj: A, da! (*Vzdihne.*) Srečni Kato! . . . Sedaj pa potrpite Vi! Privoščite nam tudi nekoliko užitka v svoji družbi! Kato ne bode ljubosumen zaradi tega.

Slavka: Kato sploh ne bode nikoli ljubosumen.

Bertonj: Mislite?

Slavka: Vem. Ljubosumni so samo malenkostni ljudje. Kato ima preveč bogastva v glavi in v srcu.

Vranković: Zelo ga ljubite, Slavka!

Slavka: Čemu naj tajim? Morda ga ljubim že zato, ker je Vaš. Saj veste: Če ne bi imela svojega očeta, bi mi bili Vi najljubši oče.

Vranković (ginjen): Vem, vem, de ste plemeni tega srca.

Irma (pride): Dober dan, gospoda. Prosim . . . nič ceremonij . . . Oprostite, gospod Vranković — ali ni mojega očeta tukaj?

Vranković: Bil je, gospodična, pa je že odšel.

Irma: No, pa tudi ni nesreča. Saj najde tudi brez mene domov. Pa grem zopet.

Slavka: Kam se Ti pa mudi?

Irma: Ne mudi se mi nikamor. Ampak zdi se mi, da motim družbo.

Vranković: Ne, ne, gospodična. Kaj mislite?

Bertonj: S klepetanjem ubijamo čas, gospodična Irma, ker nimamo boljšega opravka. Zakaj čakanje samo po sebi ni opravilo.

Irma: Vidite, torej vendar motim.

Vranković: Nikakor ne. Saj ne pričakujemo tujcev. Moj sin pride.

Irma: Kato? . . . Vaš sin?

Slavka: Kaj ga poznaš?

Irma: Da, da; seveda. V Gradcu sva bila skupaj v zavodu, jaz v ženskem, on pa v moškem oddelku.

Slavka: Glej! Tega še vedela nisem.

Irma: Ej, saj to je bilo še pred leti. Takrat sva bila oba še takorekoč otroka. — Pa danes pride domov, gospod Vranković?

Vranković: Da, da, gospodična. Mislimo, da se morajo vsak hip odpreti vrata.

Irma: Ah! Ali ga smem pozdraviti tudi jaz? Res, rada bi ga videla izza tako dolgega časa.

Bertonj: Ne zamerite človeku, ki živi samo od istorij, gospodična. Ali ni v stvari nič pikantnega?

Irma: O gospod Bertonj, pri meni ne dobite snovi za novelo. Moj Bog! Kaj bi mogla biti jaz Katonu!

Bertonj: Prosim, to je, kakor da mi nastavljate past. Neotesanec sem, gospodična, in udvarjati se ne znam. Tega mi ne smete zameriti. Poveste nam pa vendar lahko, če je bilo kaj zanimivega. Skupen zavod — včasih ste se gotovo shajali, večinoma pa ste bili ločeni, kakor zahteva dobra, stroga šega — to je vendar vir, iz katerega lahko izcurlja najlepši roman.

Irma: Ne, ne, romana ni bilo, gospod Bertonj!

Bertonj: Pa morda kratka novela, epizoda. Hvala-ležen sem za vse. Pomislite, odkod pa naj jemljemo snovi, ako ne pograbimo vsakega plena? In nič se ne bojte! Slavka prezira ljubosumnost.

Irma: Slavka? . . . O! Kaj sta vidva — ?

Sajac: Da, take so hčerke, gospodična. Očetje jim niso nič. Moja na primer misli na to, da bi zatajila moje ime ter se podpisovala Slavka Vranković.

Irma: Torej zaročena. No, daj da Ti čestitam, Slavka. Tega pa res nisem vedela.

Slavka: Čemu bi hodila s tem na sejem? Stvar se tiče samo naju, pa mislim, da je res nepotrebno, vznemirjati druge ljudi s svojimi zadevami.

Irma: Svoji prijateljici bi pa vendar lahko povedala. Kako si srečna! Tako, da mi je skoraj nerazumljivo.

Bertonj: Zakaj pa nerazumljivo, gospodična?

Irma: Kato je vendar tako poseben mož — — Vi bi to lahko bolje povedali, gospod Bertonj, ki

imate jezik na vrvi. Res, Kato in ženski spol — — to je kakor živo nasprotje.

Bertonj: Aj, torej je vendar nekaj zanimivega. Ako sodite tako, imate gotovo povod za to.

Irma: Vi bi me za vsako ceno radi spravili v zadrego. Kato je vendar poosebljena resnoba. Znanost in premissljevanje, to je bilo v zavodu njegovo življenje.

Bertonj: Ali je bilo tam še več mladih dam, ki jim to ni bilo všeč?

Irma: Ne, gospod Bertonj, hudomušni ste pa res.

Mara (vstopi): Gospod svetnik, kočija se je ustavila pred hišo.

Vranković: Kato je! Kato! (*pohiti iz sobe, Mara za njim.*)

Slavka: Prišel je!

Sajac: Ali mu greva tudi midva naproti? (*Hoče iti.*) Ne — ostaniva!

Bertonj: Prav imate. Naj se najprej oče naužije sreče. Vi ga pa presenetite, da bo še srečnejši.

Kato (v predsobju): Da, oče, gotovo! — Kar tja postavita kovčeg, težak je, kaj? Dovolj, oče, samo trenotek, da plačam.

Mara (v predsobju): Ali naj se takoj pogrne miza? V kuhinji je vse gotovo. Saj morate biti gladen, siromak! Ves dan na železnici . . .

Kato (zunaj): Preveč skrbite, Mara, preveč. Tako — — ali je v redu, izvožček? — Dobro, dobro. — Le počakajte s kosilom, Mara! — Pojdiva, oče!

(*Kato, Pravica in Vranković vstopijo.*)

Pravica: Tukaj Te torej oddajam. Gospod Vranković, izročam Vam ga. Kar je bilo treba, sva se že zmenila. Naj sedaj le nekoliko pozabi na delo! Z Bogom, Kato! Gospoda, klanjam se. (*Odide.*)

Slavka (pohiti Katonu naproti): Kato!

Kato: A glej! Tudi Ti si tukaj? (*Objame jo in poljubi.*) In vidva! Zdrava, prijatelj! (*Zapazi Irmo.*) Gospodična — tudi Vi? (*Pokloni se in stisne Sajcu in Bertonju roko.*) Pa ne, da bi se bili zbrali vsi za sprejem?

Bertonj: Kajpada! Ako bi bil brzojavil prej, bi bili naročili celó godbo. In pred vrata bi bili obesili

napis: Salve! Pa si sam kriv. Zakaj nisi pravočasno naznanil slovesnega prihoda?

Kato: Stari šaljivec! Toda brez šale; malo da nisem sploh pozabil na brzojav. Vse mi je šumelo po glavi.

Slavka: Pa meni še pisal nisi, da prideš.

Kato: Odpusti, Slavka. Res, zbralo se mi je že preveč misli pod lobanjo. Dela bođe, prijatelji, dela! To je bilo plodonosno potovanje. Če bi vedeli, koliko sem našel gradiva! Zgražati se mora človek. Kamor se ozreš, povsod blato, povsod gniloba, zrak okužen, tla pa barjasta. Ali izsušili bodemo močvirje!

Bertonj: Bodemo, bodemo. Ne boj se, delavcev najdemo, in čas je ugoden.

Kato: Razkrili bodemo vso gnilobo, obračunali bodemo temeljito.

Bertonj: No, glavno je pač, da zidamo. Čas je dragocen, porabiti ga moramo za stvarno delo.

Kato: Vse pride po vrsti. Najprej napravimo red s preteklostjo, potem začnemo z bodočnostjo.

Sajac: Da le ne zamudimo bodočnosti! Življenje je pač važnejše od grobov.

Kato: Prijatelji, značajev nam je treba. Zato moramo iztrebiti neznačajnost — z vsemi sredstvi, brezobzirno. Potem bode vse lahko. Kajneda, oče?

Vranković (se zdrzne): Da, da — prav imaš.

Irma: Ali se še kaj spominjate name, gospod Vranković? In sploh na Gradec?

Kato: Spominjam? Seveda, gospodična Irma; zakaj se ne bi spominjal? Ampak nov čas zahteva novega dela. Neprizanesljiv je in le malo trenotkov nam pušča za spomine.

Irma: Da, Vi posvečujete vse ure delu. To je sreča. Mi reveži, ki nimamo tako lepih nalog v življenju, moramo biti srečni, ako nam ostane kak lep dan iz preteklosti.

Kato: O, lepi dnevi bodočnosti so važnejši.

Redar (pride s papirji v roki): Prosim, oprostite —

Vranković: Kaj pa je?

Redar: Ali je tukaj gospodična Slavka Sajčeva?

Slavka: Seveda sem tukaj.

Kato: Kaj pa hočete?

Redar: Prosim, tukaj je vabilo. Jutri morate priti na policijo. Ob štirih popoldne; gotovo, sicer bi prišli po Vas.

Slavka: Je že prav. Le pojdite!

(Redar vojaško pozdravi in odide.)

Kato: Kaj pa je to?

Slavka: Nič posebnega. Povem Ti pozneje.

Mara (vstopi): Gospod Kato, nič Vam ne pomaga, sedaj morate biti gladen, sicer se mi pokvari kosilo.

Kato: Taka je? No, pa bodimo lačni!

Mara: Juha je že na mizi.

Irma: Bog, saj moram tudi jaz domov. Z Bogom, gospod Vranković, z Bogom, Slavka. Gospod Kato, menda se ne zakopljete tako v delo, da Vas sploh ne bode videti?

(Poslovi se od vseh in odide.)

Vranković (Sajcu in Bertoniju): Ali ostaneta pri nas? To bi bilo tako lepo!

Sajac: Midva ne moreva. Doma naju čakajo.

Vranković: Pa vsaj Ti, Bertonj?

Bertonj: Jaz — ej, pa naj se gostilničar ustraši, da mu izostanem.

Vranković: Bravo!

Sajac: Torej na svidenje, gospod Kato! Zdravo, Vranković!

Slavka: Z Bogom, Kato! Kdaj se vidiva?

Kato: Kmalu, Slavka, kmalu. Čim opravim najnujnejše, pridem. *(Poljubi jo. Slavka in Sajac se poslovita.)*

Mara: Sedaj pa kar k mizi, gospodje. Sedaj velja moja pravica.

Bertonj: Gospodinja ukazuje — slušajte, vazali!
(Odidejo na levo, Mara v predsobje.)

Zastor.

Drugo dejanje.

Soba kakor v prvem dejanju. Mnogo cvetic v posodah. Poleg pisalne mize manjša miza, polna knjig in spisov.

Kato, Bandžija. Pravica.

Kato (vstane od pisalne mize in da Bandžiji pismo, ki ga je ravno spisal): Hočeš čitati?

Bandžija: Ni treba. Saj je tako, kakor smo se domenili.

Kato: Do pičice. Pravica, Ti ga oddaš potem na pošto, kajne? A tako, da odide zanesljivo še danes.

Pravica: Brez strahu. — Kdaj pa dobim Tvoj članek?

Kato: Jutri zjutraj. Pošlji po rokopis, kadar hočeš.

Pravica: Pa zaostri pero! Saj veš, kako je treba. Vsak stavek naj zadene v živo. Vsaka beseda naj skeli.

Kato: Dobro, dobro. Mislim, da poznaš mene in moj slog.

Pravica: Seveda. A zdi se mi, da se ne more nikoli dosti poudarjati, kar je potrebno.

Bandžija: Res je to. Tudi med našimi ljudmi je preveč mehkih značajev. — Oziri na vse strani — kam pridemo tako?

Pravica: Nikamor. Nikamor ne pridemo, pravim jaz. Dobre duše, ki se sploh zanašate na ljudi! Pogledajta na primer Simoniča! Iz njegovega radikalizma je kar kapala kri. A sedaj? Prav sedaj, ko bi se res lahko opravilo kaj! Že štirinajst dni ga nisem videl, na noben sestanek ne pride, v uredništvu se ne pokaže. Naravno! Sedaj je čas za delo, pa niso doneče

besede nič več vredne. In taki so vsi. Ne maram za ljudi. Človeka bi rad, enega človeka! Ali vesta, česa bi bilo treba? Diktature, junaka, ženija, moža vseobsežne nadarjenost, kremenite značajnosti in jeklene volje, brezobzirnega človeka, neodvisnega od zemlje in nebes, ki bi se postavil vrh gore, pa bi odtod z močjo brez-pogojne osebnosti ukazoval kakor vsemogočen imperator. A nihče nima toliko poguma. Vsi smo omehkuženi.

Bandžija: To je neumnost. Proti despotstvu se boriti, da ustanoviš novo despotstvo!

Pravica: A, kaj! Hudobnost pobijam zaradi dobrega. Kdo pa naj oživi dobro? Morda Tvoja množica? Kaj pa je ta množica? Kup nezavednih, nejasnih glav, ki so brez voditelja toliko vredne, kolikor buče na polju. Množica ni nič, individualnost je vse. Toda — kaj bi se prepirali? Sedaj je dovolj, da smo vsaj v eni stvari složni, pa vsaj tukaj ne cepljimo moči! Porušiti je treba, kar je, do temelja, tako da ne ostane kamen na kamenu. Storimo to brezobzirno! Kar mora priti pozneje, pa že pride.

Kato: Tvoje diktatorsko nagnjenje — saj dovoliš, da govorim brezobzirno? — to nagnjenje mi je dokaz, da imaš romantične halucinacije.

Bandžija: Tako je!

Kato: Ali to nas ne ovira. Pozneje že vidimo, kam pridemo, kadar smo na prvi postaji. Najprej moramo priti tja. Za sedaj nas mora vezati, v čemer soglašamo. To je naša skupna volja, da privedemo značajnost do zmage. Ako je prva postaja razpotje, tudi ne bode sile.

Bandžija: Torej sloga vsaj do prvega cilja.

Pravica: A dotle brezpogojna! Vse za skupni cilj, pa naj pride vrag iz pekla ali angel iz nebes, da bi nas odvrnil od njega. Ali velja?

Bandžija: Velja, kakor prisega.

Kato: O meni menda ne dvomita.

Pravica: V Tebe sem že od začetka največ zaupal. Ti imaš diktatorskih sposobnosti, tudi ako še ne priznaš, ker menda še sam ne veš tega. In prav Tebi ne bi odpustil izdajstva, nedoslednosti ali slabosti, ne jaz, ne kdo drug.

Kato: Čemu mi to praviš?

Bandžija: Zato, ker mora govoriti kaj. Saj ga poznaš.

Pravica: Zato, ker mislim tako. In oba me ne poznata. Lahko obožavam človeka, ki mu zaupam, a zaupati mu moram brezmejno. Lahko se pa maščujem človeku, ki me prevari, maščujem —

Bandžija: E, kaj bi mlatil prazno slamo? Kakor da ne poznamo vsi Katona bolje nego sami sebe.

Pravica: Je že vse prav. Saj sem mu tudi vdan kakor otrok očetu. In še bolj. Kajti ne smemo poznati ne očeta, ne matere, ampak samo svojo velikonalogo. Sedaj pa pojdem. Nocoj pričakujem še važnih podatkov o Lajbenu.

Bandžija: O Mefistu.

Pravica: Reci, kar hočeš, res, pravi Mefisto je, nevarnejši od vseh drugih.

Kato: Morda imaš prav.

Mara (*pride skozi prva vrata*): Gospod Kato, zunaj je kmet iz Slavonije. Rad bi govoril z Vami.

Kato: Naj le pride. Razume se.

Mara: Ali — to vendar ni prav. Kaj bode iz Vas? Saj se ugonobite. Danes sem štela. Že dvajset ljudi je bilo tukaj; kdor hoče, Vas nadleguje.

Kato: Mara, tega ne razumete. Le pustite ga, naj pride.

Mara: Dobro, dobro. Ali kaj bode iz tega, ako ne bode kmalu konca? (*Odide.*)

Pravica: Ali naj midva ostaneva, ali naj greva?

Kato: Seveda lahko ostaneta. Kolikokrat naj še povem, da ne maram tajnosti? (*Brodovič vstopi.*) A glej, Brodovič Ti si!

Brodovič: Jaz, gospod poslanec, da.

Kato: Saj nisem poslanec.

Brodovič: Pa bodete. Nikdo drug. Pa kako se imate? Naši Vas pozdravljajo. E, Vi ste naš.

Kato: Kaj pa je novega?

Brodovič: Nič posebnega. Pripeljal sem se zaradi trt. Poizkusili bomo, če pojde z amerikanskimi.

Kato: Pa si posetil še mene. To je lepo. Sedi, sedi!

Brodovič: Hvala Vam. (*Sede.*) Bi Vas bil že sam posetil. Pa so mi tudi naši rekli, naj grem k Vam.

Kato: Kaj pa bi radi?

Brodovič: No, tako. Zaradi gozda, veste. Naj Vas spomnim, pa nikar ne pozabite!

Kato: Ne pozabim, seveda ne pozabim. Kar sem Vam obljubil, storim.

Brodovič: Je res grdobija, kar delajo z nami. Prej so se lahko sekala drva, sedaj ne sme kmet pobrati suhe vejice. Zajde živina v hosto, človek je ne more ves čas držati za roge, pa je takoj, takoj kazen. Greh je, verujte, gospod poslanec.

Kato: Obetam Vam, da najdemo krivce, in ne prizanesemo jim. (*Bandžiji.*) To je bil eden največjih zločinov nad deželo in ljudstvom. Ali nekatere niti imam že v roki in kakor se imenujem Kato, tako gotovo izročim zločince javni sodbi in zasluženi kazni.

Brodovič: E, gospod poslanec, če bi dobili zopet staro pravico do gozda! Svojega odrešenika bi Vas imenovali. Vas naj bi postavili za presvetlega bana!

Bandžija: Ali ste res toliko izgubili s tistim gozdom?

Brodovič: Gospod, solze smo pretakali! — Izgubili smo, izgubili. Pridite k nam, da vidite, kako nas tare beda! Gospod Kato je videl. Tudi drugi so videli, pa niso imeli srca za nas.

Kato: Le prepričani bodite, da maščujemo krivico. Držite se junaško pri volitvah in potem pridejo drugi časi za Vas.

Brodovič (*vstane*): Vam zaupa ljudstvo. Vsi pojdemo za Vas. Niti s puškami nas ne preženejo. Ne bodite hudi, da sem Vas nadlegoval, pa ko sem že tukaj —

Kato: Kdaj se vrneš?

Brodovič: Jutri, ko opravim.

Kato: Pa pozdravi vse doma in vse prijatelje!

Brodovič: Vsem povem, kako skrbite za nas. Pa ne zamerite! Z Bogom, gospod poslanec, z Bogom, gospoda!

Kato: Z Bogom, Brodovič, z Bogom!
(*Brodovič odide.*)

Pravica: Nova pikantna stvar, kaj? Ali ne bi bilo to kaj za moj list? Nekoliko prav krepkih zaušnic?

Kato: Ne, — zdaj še ne. Časnikarska želja za senzacijo je včasih škodljiva.

Pravica: Prosim, niti črke ne napišem, ako je nevarno Tvoji preiskavi. Kot časnikar nisem prišel na svet. Ali želja po maščevanju nad lopovi mi je prirojena.

Kato: Tukaj bodeš imel dovolj priložnosti za maščevanje. Pogledal sem hudodelstvu na dno in videl sem toliko grdobe, da se je zgabilo želodcu. Za to zločinstvo zahtevam kazen in pokoro, pa če bi moral obsoditi rodnega očeta.

Pravica: Živio! Tako si mi všeč. Toda čas je, da grem. V tiskarni gotovo že kolnejo, da nimajo dosti rokopisa.

Mara (*vstopi s pismom v roki*): Gospod Pravica, nekdo je prinesel to pismo za Vas.

Pravica (*vzame pismo*): Zame? . . . Sem? . . . (*Čita pismo.*)

Mara: Da, menda so ga poslali od uredništva.

Pravica (*čitaje*): A, a, krasno!

Bandžija: Kaj pa je tako krasno, ako dovoliš?

Pravica: Zares — prekrasno! Vidiš obogatimo lahko! Hahaha!

Mara: Ali naj kaj sporočim?

Pravica: Čakajte, čakajte! Ali vesta, kaj nam ponujajo?

Bandžija: Kaj?

Kato: In kdo?

Pravica: Podpisan je Šebić. Seveda tiči za njim nekdo drug. List nam hočejo odkupiti. V najboljši namene seveda Narodu hočejo koristiti. „List je izvrsten, odličen, ali razvijati se ne more tako, kakor treba, ker nima močne finančne podlage.“ Samo zato bi nam ga odkupili.

Bandžija: To je lopovščina!

Pravica: Kaj še? Samo briga za narod je! Gmotno podprt, bi list posebno sedaj ob volitvah veliko koristil narodu in domovini! Šebić, dobronik naroda . . . ali ni to krasno?

Kato: Koliko pa ponuja?

Bandžija: Bolje rečeno: Koliko ponujajo?

Pravica: Čujta! Pred tremi dnevi me je vprašal Miršič, ali bi bil list za dvajset tisoč kron na prodaj. Pripovedoval je, da bi ga kupila družba, ki želi izdajati čisto gospodarsko glasilo. Bil sem takrat ravno dobre volje, pa sem dal malemu Miršiču brco. — Danes ponuja Šebič že petdeset tisočakov.

Bandžija: Šebič in Miršič zastopata nedvomno eno družbo?

Kato: Za njo pa tiči Lajben. To je gotovo. Miršič je napravil že mnogo kupčij za Lajbena. Za to imam dokaze.

Pravica: Ha, ha! Hudo se jim mora že goditi. No, kaj, Bandžija, ali Te nič ne mikajo tisočaki?

Bandžija (Mari): Gospa, pokličite človeka, ki je prinesel pismo.

Pravica: Ne, ne. Poštar ni odgovoren za žalitve, ki jih mora raznašati. Sam pojdem k Šebiču.

Bandžija: Pa pojdi! Govori z njim tako, kakor znaš Ti.

Kato: Pisma pa ne daj iz rok! To je dokument.

Pravica: Dobro, dobro, le zanesite se, da ne bodem usmiljen. — Gospa, recite, da pride odgovor pozneje.

Mara: Dobro. (Odide.)

Pravica: Sedaj pa grem.

Kato: Še nekaj! Ali je shod razglašen? naznanjen? Ali je vse pripravljeno, kar je treba?

Bandžija: Vse je v redu! In ljudstva bode kakor na sejmu!

Kato: Dobro!

Pravica: Torej — živio!

Bandžija: Na svidenje!

Kato: Dobro se imejta! (Pravica in Bandžija odideta. Kato stopi k knjižnici, išče med knjigami; ko je našel pravo, jo odpre, čita, potem odide k pisalni mizi in si dela beležke.)

Mara (vstopi): Gospod Kato — —

Kato: Kaj pa je?

Mara: Že zopet je nekdo zunaj!

Kato: Kdo pa?

Mara: Dama. Jako elegantna dama.

Kato: Dama? Kaj je vprašala zame?

Mara: Za Vas. Hotela je vedeti, ali ste sami.

Kato: Čudno. Pa je ne poznate?

Mara: Ne poznam. Zdi se mi pač, da je že bila pri nas, ali moje oči so že stare.

Kato: Eh, naj pride sem. Kaj pomaga ugibati?

Mara: No, le da Vas ne bi še ona mučila... Moj Bog, saj si ne morete oddahnuti.

Kato: Ne skrbite zaradi tega, le pustite jo sem!

Mara: Da, da, kakor želite. (Odide.)

Irma (vstopi): Kato!

Kato: Gospodična?!

Irma: Ali sva sama?

Kato: Kakor vidite, gospodična.

Irma: Da, vidim. A vprašam, ali lahko ostaneva sama. Vsaj nekoliko trenutkov.

Kato (gre k vratom in jih odpre): Mara —! Prosim Vas, ne pustite nikogar sem, dokler Vam ne rečem. (Zapre vrata.) Nihče naju ne boče motil, gospodična. (Ponudi ji sedež.) Prosim, kaj želite?

Irma: Kato! Ali veste, da ste me nekoč imenovali „Irmo“?

Kato: Da sem Vas nekoč imenoval Irma? Kaj se še spominjate na to? Mislil sem, da človek kmalu pozabi na take reči.

Irma: Pozabi! — — Vi ne smete govoriti tako. Vi ne, Kato, zakaj Vi niste izmed tistih malih ljudi, ki slušajo svoje malenkostne strasti.

Kato: Kdo Vam pravi, da nisem?

Irma: Vem, da niste. Bog Vam je dal bogat razum kakor malo komu in zato je Vaša dolžnost, da ste velikodušen.

Kato: Takrat, ko sem Vas imenoval Irma, me niste sodili tako. Smatrali ste me za navadnega plebejca, ki nima pravice, upirati oči v bleščeče zvezde v višavah.

Irma: Kato!

Kato: Takrat ste rekli, da človek mora pozabiti na nepremišljeno uro in na njene poljube.

Irma: Takrat! Morate vedeti, da sem bila takrat otrok. Da, Kato, Vi, ki razumete več nego drugi

ljudje, morate razumeti, da so otroci neumni. In če Vam povem, da sem se izza tistega časa bridko ske-sala, da sem v petih letih poteptala v svoji duši vso neumno ošabnost onih dni, mi morate verjeti

Kato: Mar niste še danes hči vsegamogočnega vladnega predstojnika, plemenita dama, jaz pa navaden človek iz nižave? Ali ni Vaša ošabnost še tako upravičena, kakor takrat, ali pa še bolj . . . ?

Irma: Kato, takrat sem bila otrok, danes sem žena. Danes ne cenim človeka po tem, kar ima, ampak po tem, kar je. Takrat sem znala zmagovati svoja čustva v takozvanih treznih urah, danes premaguje čustvo vse drugo, kar je dozorelo v meni. Takrat sem komaj vedela, kaj je poljub, danes vem, kaj je ljubezen.

Kato: Vi, gospodična Irma, Vi veste, kaj je ljubezen —? Vi, ki ste se mi pred petimi leti rogali in ste me učili, da je ljubezen mogočna samo med ljudmi na enaki višavi?

Irma: Da, da! Tako govore o ljubezni ljudje, katerih se še ni dotaknila. Saj je to tako skrivnostno, da ne more nihče razložiti, kako je. Saj je tlela morda že takrat ljubezen v meni in moj odpor je izhajal morda samo iz strahu, da bi me popolnoma ne pre-magala. Kdo bi mi bil povedal, da je ljubezen močnejša od vsake volje? Kako naj bi bila slutila, da je največja sreča v brezobzirni ljubezni? Kato! Morda je bila že vsa ljubezen v meni, ko si me prvokrat poljubil.

Kato: To bi morala biti čudna ljubezen.

Irma: A zakaj ne morem pozabiti na tisti hip? Zakaj mi gre mraz in vročina po živcih, kadar le pomislim na tisti poljub? Kato! Vsako noč se mi ponavljajo enake sanje. Vsako noč sem na vrtu — prav kakor takrat v Gradcu; približaš se mi kakor takrat, pogledaš mi v oči, objameš me in me poljubiš. A jaz se Te oklepam z vso silo in vse slasti mi napolnijo srce ter se mi razlijejo po žilah. Če bi tedaj umrla — bi bila srečna — —

Kato: Ali — kako, da mi morate povedati to danes?

Irma: Ne pretvarjaj se, Kato! Saj ni res, da si tako hladen in da je sedaj ošabnost pri Tebi. Zakaj

pa siliš vsako noč v moje sanje? V moji duši gori tisti poljub, kako da ne bi v Tvoji? Kako da bi zatajil Ti, Ti velikan med pritlikavci, svojo prvo, resnično ljubezen? Ne reci, da je bila to samo igra! Oh, danes vem, kakšna je ljubezen. Ljubil si me, Kato, in Ti ne moreš izruvat tega iz srca.

Kato: Ljubil! Seveda sem ljubil! Nikoli nisem storil nič neresničnega. Nisem — pa tudi ne bodem. Ali zakaj mi prihajate danes to povedat?

Irma: Ker je moje življenje odvisno od tega trenutka! — Kato, najsi je žena vsa raztopljena v plamenu ljubezni, najsi ji prisegajo vsa nebesa, da jo ljubi tisti, ki ga ona ljubi, vendar ne more premagati svoje plašljivosti in se ne more ponuditi svojemu ljubemu, ako je ne prisili zadnja sila. A ta sili danes mene. Ah, kdo ve, kako blazno je, kar počenjam! Rzsoditi ne morem. K Tebi sem morala, morala, zakaj sicer sem žrtva. Oče me sili, da vzamem Simoniča.

Kato: Simoniča?

Irma: Da, njega. Ne ljubim ga, ne morem ga ljubiti. A danes naj se zaročim z njim. Strah me je te zaroke kakor smrti. In v tem strahu, ki je neizmeren, sem se zatekla k Tebi, da me rešiš, kajti Tebe ljubim, samo Tebe — in srce mi pravi, da mora biti tudi Tvoja ljubezen še živa. Kato — stori z menoj, kar hočeš! Glej me — ponosa ni v meni, samo vdana, ponižna ljubezen. Kato! Reši me!

Kato: Kako naj izsledim, kaj to pomeni?

Irma: Ne razmišljaj, Kato; ne muči svojega razuma! Pusti tisto hladno raziskovanje, ki ubija vroče življenje! Ali ne veš, kako neskončno Te ljubim? Vsa sem Tvoja, Kato. Vsak čut v mojem srcu in vsaka misel v moji glavi je Tvoja. Ali slutiš, kako veliko srečo si lahko ustvariva?

Kato: Srečo! . . . Srečo! . . . Nekdaj sem sanjal o taki sreči . . .

Irma (se ga oklene): Nekdaj si sanjal in glej, te sanje lahko postanejo živa resnica. — Kato! Zatisni oči kakor jaz! Ali se Ti ne prikazuje božji raj z neznanimi krasotami? Odvrni ušesa od šuma mojih besed!

Ali Ti ne žgole ptice najslajših pesmi o srečni ljubezni? Objemi me, Kato! Ali ne stojiva sama sredi šumnega sveta, sama z razkošjem in slastmi večne ljubezni?

Kato (*ki jo je nehote objel in zatisnil oči, se nagloma iztrga*): Kaj pomeni to, pravim? Kam me vabi ta sirenska zapeljivost?

Irma: Kato!

Kato: Haha! — Mar si pozabila, da sem zaročen? Ali misliš, da je moja sedanja ljubezen laž? Haha! Lajbenova hči izbira med Simoničem in Katonom Vrankovičem. Morda bi bil gospodu predstojniku v teh nevarnih časih še več vreden nego Simonič. In gospodična Irma se rada žrtvuje za svojega očeta. *Kakor je znala glumiti ponosno, plemenito damo, tako zna glumiti v ljubezni raztopljeno ženo.* Gospodična, pojdite v gledališče! Velik talent imate. Ali mene ne zvabijo sirenski glasovi.

Irma: Kato! Ne bodi krivičen! Glej strašno me boli, ali vdano prenašam, da me teptaš. Toda dosti je maščevanja, Kato, dosti je okrutnosti. Bodi usmiljen!

Kato: Dosti je glume, gospodična! Kato Vrankovič ni na prodaj ne za denar, ne za žensko lepoto. Povejte to gospodu Lajbenu, ki Vas je poslal.

Irma: Grozna je Tvoja osveta, Kato, ali dosti si me že kaznoval. Odloži sodniški meč in odpri svoje srce in privrela bode iz njega ljubezen, ki se je stisnila v najgloblji kot. Spomni se tistega časa, Kato, ko si pričakoval najslajše sreče od mene! Takrat si bil resničen Kato. (*Poklekne in prime njegovo roko.*) Poglej si v dušo, Kato, tam je tako toplo, tako mehko. In jaz Te ljubim, ljubim, da me lahko ponižaš, kakor hočeš, a moja ljubezen ostane velika in vdana.

Kato: Kaj hočeš izvabiti iz moje duše? . . . Ne — ne, — — — nič ni res. Ne, čujte me! V meni ni ljubezni za Vas. In tudi Vam ne verjamem. Ne! To je vse zlagano, izmišljeno, naučeno. In laž sovražim kakor miazme iz močvirja. Sovražil bi jo, če bi se mi mati iz groba povrnila v njej. Ostudno je to. Pojdite! Pojdite!

Irma: Torej — — laž, laž — — (*Vstane.*) Da, da: laž je menda vse. Ali pa — narobe. Laž je, kar

nam ruje po srcu, resnica je, da ni ljubezni. Kratke ure, trenutki, pijanost. Dobro, dobro, gospod Vrankovič, rešiti se moramo opojnosti. Vse mora biti trezno . . . Računajmo . . . učimo se . . . Z Bogom! (*Naglo odide.*)

(*Kato gleda osupel za njo, stopi proti vratom, pa se hitro ustavi. Nekaj časa razmišlja, hodi po sobi, potem odide naglo k pisalni mizi in vzame knjigo v roko.*)

Slavka (*zunaj*): Ali je sam?

Mara (*zunaj*): Mislim pač, da je. Oh, ves dan ga nadlegujejo ljudje.

Slavka (*vstopi*): Dober dan, Kato!

Kato: Slavka!

Slavka: Ali imaš mnogo dela? Ne bodem Te motila, le pogledat sem prišla, kaj počneš.

Kato: Dela je, dela. Ali Ti me ne motiš. Saj lahko pozneje še delam.

Slavka: To je krasno, Kato!

Kato: Kaj, Slavka?

Slavka: Da delaš tako pridno, tako požrtvovalno.

Kato: Zato smo na svetu. Delo je namen življenja.

Slavka: To že. Delo samo po sebi tudi častim in ne maram lenuhov. Ali pri Tebi je še nekaj drugega. Poznam ljudi, ki delajo samo zato, ker so prisiljeni. Tvoje delo pa ima globok vir in zaradi nagiba ga občudujem.

Kato: Ti mala modroslovka, kakšen pa je ta vir?

Slavka: Kakšen? — Vendar — ljubezen —

Kato: Ljubezen?

Slavka: Kaj pa drugega? Ljubezen, seveda.

Kato: Hm! — Pravzaprav nisem nikoli razmišljeval tega. Da povem resnico: Tudi jaz delam, ker sem prisiljen.

Slavka: Da, da, toda to je druga sila.

Kato: Seveda, notranja sila. Ako bi hotel delati samo za ljubi kruh, bi se lahko polotil drugih opravkov — kakršnihkoli. Saj bi bilo vseeno, ali bi pisal dolge račune v kakšne rubrike, ali pa bi tolkel kamenje ob cestah. Toda delati moram prav to, kar delam, ker ne morem drugače.

Slavka: Da, ker Te sili ljubezen. Velika mora biti Tvoja ljubezen. Tisoč in tisoč ljudi trpi, prenaša težka bremena in se muči. Pravzaprav jih še ne poznaš. Njih vzdihov ne slišiš, ker se izgube v samoti in v noči. Njih solza ne vidiš, ker teko v skroviščih. In vendar jih ljubiš z veliko, vseobsežno ljubeznijo, pa delaš za nje, kakor Ti velewa srce. Glej, nisem modroslovka, ne. Samo to neskončno ljubezen občudujem, ljubim jo, drhtim pred njo kakor pred svetostjo. Kajti ničesar ni na svetu, kar bi se mi zdelo tako lepo, tako vzvišeno, kakor ljubezen. In nič ne more vplivati tako blagodejno kakor ljubezen.

Kato: Glej, glej, kako se razvemaš! Še nisem vedel, da si tako čuvstvena. No, meni moraš odpustiti. Moj značaj je bolj trde vrste.

Slavka: Saj me ljubiš. Kaj vprašam, kako se izraža Tvoja ljubezen? V svojem srcu jo imaš, to vem. Ti, ki žrtvuješ svoja čuvstva in svoje delo neznanim množicam, objemaš s svojo čisto ljubeznijo tudi mene — in to nepomično prepričanje me osrečuje. Kaj ne, da me ljubiš?

Kato: Slavka — kaj vprašaš? Kakšen pa bi moral biti moj značaj, da bi Te snubil brez ljubezni?

Slavka: Saj vem, saj vem. In če mi do smrti nikoli ne poveš besede, da me ljubiš, — poznam Tvojo dušo in sem srečna kakor metulj, ki se ziblje po solnčnem zraku.

Kato: Tako je prav, Slavka! Zaupaj mi! To je jamstvo vzajemne sreče. Toda oprostí, ali me hočeš spremiti? Opravkov imam.

Slavka: Ako Te ne zadržujem, grem prav rada s Teboj.

Vranković (*vstopi skozi druga vrata z leve*): Glej, Slavka! Nisem vedel, da ste tukaj.

Slavka: Da, da, tukaj sem. Saj veste: Ako ne pride hrib k Mohamedu — —

Vranković: Seveda. Lepo je, da ste prišli. Veseli me to.

Slavka: Saj Vam verjamem, očka. Kaj ne, da Vam smem reči: očka?

Vranković (*se smehlja*): Le recite, le!

Kato: Kako si včasi otročja!

Slavka: Res, da sem. No, Ti ne moreš biti tak. Tvoja naloga je tako resna — — ali morda bi bilo ravno zato dobro, če bi mogel biti včasi bolj — bolj — no, izkratka, otrok. Pa človek je pač tak, kakršen je.

Kato: Recimo: Človek bodi tak, kakršen mora biti!

Slavka: No, prepirala se ne bodeva. Veš, meni je vseeno, ali si strog, ali blag, resen ali vesel. Moj si, ljubiš me, to mi zadostuje.

Vranković: Zlato srce, kako veselo mi je pri srcu, ko vidim, da bode Kato tako srečen!

Slavka: Da, da. Toda — ne vidi se Vam, da Vam je tako veselo pri srcu. Prav nič se Vam ne vidi to.

Kato: Tudi oče ni otroškega značaja.

Slavka: To je druga reč. Ali zadnje dni se mi vidite prav, kakor da bi Vas morila velika skrb, ali pa, kakor da ste bolan.

Vranković: Ne, ne. Meni ni nič. Zdrav sem kakor vedno.

Slavka: Nekaj pa vendar ni v redu. O, z besedami me ne premotite. Meni bi morali kar naravnost povedati, kaj Vas teži. Tudi mene boli, če Vas vidim tako potlačenega. Saj veste, kako rada Vas imam.

Vranković: Pst! Ako sliši Kato —

Slavka: Oh, Kato ni ljubosumen. On že ve, kako je to. Saj ima tudi on neizmerno ljubezen za druge ljudi, pa vendar nisem ljubosumna.

Kato: Zdi se mi namreč, da je ljubosumnost zelo klavrna reč.

Slavka: Res, povejte, očka, povejte, kaj Vam je! Tako težko mi je pri duši, da se zmanjša še moja sreča, če ste tako potr. Kaj se Vam je zgodilo?

Vranković: Vi dobra duša! Toda meni se ni zgodilo nič, verjemite! To pride včasi kar tako, od vremena, od zraka . . .

Slavka: Če bi Vam smela verjeti, bi bila vesela. In če bi bilo mogoče, bi Vam rada pomagala.

Vranković: Le veseli bodite, Slavka, pa ne skrbite!

Slavka: Dobro. Toda ako Vas zasačim še enkrat takega, kakršen ste zadnje dni, mi morate

povedati vse. Vse! Veste, očka? (*Poboža ga nalahno po licu.*)

Kato: Čas je, Slavka. Iti morava.

Slavka: Dobro. Torej na svidenje, očka. In razvedrite se! (*Stisne mu roko z obema rokama. Kato pozdravi in odide s Slavko.*)

(*Vrankovič gleda nekaj časa za njima, potem potegne z roko preko čela, gre k pisalni mizi in piše.*)

Sajac (*vstopi*): Zdravo, Vrankovič! Kaj moje Slavke ni tukaj?

Vrankovič: Ravnokar je odšla s Katonom. Kaj ju nisi srečal?

Sajac: Je pa tudi prav. Ker sem šel ravno mimo, sem hotel le pogledati, ali je tukaj.

Vrankovič: Tako se godi. Ti hodiš mimo, v hišo pogledaš pa le še tedaj, ako misliš, da utegne slučajno biti Slavka tukaj.

Sajac: Oho! Kaj pa misliš? E, e, moj Vrankovič, tako se ne greva. Ali mi hočeš očitati, da pozabljam na stare prijatelje? Dela imam pač. pa včasi ne vem, kje naj vzamem časa.

Vrankovič: To Ti verjamem.

Sajac: Ali se še spominjaš, kako čudno sem gledal, ko si mi prorokoval, da pride nova doba?

Vrankovič: Da, kazal si se neusmiljeno skeptičnega.

Sajac: Pa me poglej danes! Ali me še poznaš?

Vrankovič: Kako pa da ne?

Sajac: Čudno! Menil sem, da sem ves izpremenjen. Pa saj sem. E, e, Ti ne opaziš tega. Čudovito je in skoraj neverjetno. Danes verjamem sam, da zablešči nov dan. Vsi dvomi so — — na — ftt — — — kakor da jih je veter odpihnil. V vse verujem, v osvežen zrak, v načela, v značajnost, v ljudstvo, v vse, vse. Pa reci, da ni to kakor začarano!

Vrankovič: Resnično, nič ni začaranega.

Sajac: A čudovito je vendar. In končno — čarodjstvo je vendar vmes. Pa veš, kdo je čarodejnik?

Vrankovič: Kdo? Reci!

Sajac: Kato, Kato! Reci, kar hočeš, nekaj izvanrednega ima vendar v sebi. In nekaj nepojmljivega.

Čitaš njegov članek v listu; pisan je trezno, skoraj suhoparno, nič donečega, nič ornamentov, a vendar Te zgrabi kakor s kleščami. Slišiš ga, kadar govori. Brez retorike je vse, brez poleta, trdno, skoraj okorno — ali na koncu si premagan. Kdo bi bil verjel, da pridem na svoje stare dni še med agitatorje? Pa vendar agitiram, kakor da bi bil to od davnine moj vsakdanji opravek. Nihče drug ni kriv tega, kakor Kato.

Vrankovič: Torej se vendar pripravlja ozdravljenje in on je zdravnik. Da doživim le še prvi dan povzdige!

Sajac: Kaj to! Sedaj se ne dvomi več. Ti ne prideš med ljudi. Svoje upanje in svojo vero si zajemal le iz sebe. Jaz pa hodim z odprtimi očmi okrog in vidim izpremembo povsod. Ljudje govore z drugim glasom, v vseh očeh je svetloba, pokazuje se pogum.

Vrankovič: Vidiš, vidiš! Ali ne prihaja, kakor sem pripovedoval?

Sajac: Da. In ker je tako, se čudim, da ne stopiš sam v življenje.

Vrankovič: Jaz? — Kaj misliš! — Jaz . . .

Sajac: Ti — prav Ti. Saj vem sedaj, da je bilo Tvoje upanje bolj goreče nego vse, kar smo želeli in pričakovali mi.

Vrankovič: Da, da, da. Ali jaz — jaz — — srečen sem, da se izpolnjuje, toda v življenju nimam iskati ničesar. Tam ni moje mesto.

Sajac: No, čudak si. Da le moreš ostati miren, ko vse gori in kipi! Pa to je Tvoja stvar. Toda — ali veš, kaj je še novega?

Vrankovič: Ne vem, prijatelj.

Sajac: V drugih časih ne bi bilo to nič posebnega. Toda sedaj —

Vrankovič: Kaj pa je?

Sajac: Lajben možič svojo hčer.

Vrankovič: Zakaj pa ne bi? Saj je za možitev.

Sajac: Toda — veš, kdo jo vzame?

Vrankovič: Seveda ne vem ničesar.

Sajac: In to je tisto. Da. Simonič se je zaročil z njo.

Vrankovič: Ne razumem, zakaj se čudiš. Irma je lepo dekle, zakaj je ravno Simonič ne bi ljubil?

Sajac: Ha, če bi bila ljubezen! Pa še tedaj bi bilo čudno. Kako pride Simonič sploh z Lajbenovimi v dotiko? Premisli! Lajben — inkarnacija vladajočega sistema! — in Simonič — najradikalnejši izmed radikalnih, ki se je splošno smatral za bodočega voditelja opozicije...

Vrankovič: Da, da, ali vse to — — Zakon vendar nima opravka s politiko?

Sajac: Moj dragi Vrankovič! Torej si še vedno stari, naivni idealist. Pa ne slutiš Lajbenovih namenov? Haha! To je trdovraten grešnik. Drugi padajo na kolena, če vidijo, da se zažigajo grmade povsod okrog njih, pa molijo za rešitev svoje duše, ako je že telo izgubljeno. Toda Lajben? Kajpada! Če bi mu segal plamen že do nosu, bi vendar še mislil, kako gasiti.

Vrankovič: Ti — misliš —

Sajac: Da je s to zaroko kupil Simoniča. Prav to in nič drugega ne. Naposled je tudi to občudovanja vredno. Mož se ne vda, ne beži, ne obupa. Resnično, klanjam se mu. Ali da se prostituira Simonič, to mi ne gre v glavo.

Vrankovič: Ako je res, kar praviš, je žalostno.

Sajac: Res je, res. Še četrť ure ni, kar sem jo videl. Srečala je Simoniča in na ves glas mu je rekla: „Gospod doktor, naročite zaročne listke in tudi v časnikih lahko objavite najino zaroko.“ Toda — vesela se mi ni zdela.

Vrankovič: Saj ni vesela ta stvar. — Seveda izvanredna tudi ne.

Sajac: Da, da. Take neznačajnosti so bile na dnevnem redu. Bile so. Ali da se lahko zgode še sedaj, sedaj... In da je človek kakor Simonič še tako kratkoviden...

Vrankovič: Kdo ve, kako ga je premotil Lajben.

Sajac: Da, to je. Sušmar ni ta mož, to se mora priznati.

Vrankovič: Ne, sušmar ni bil nikoli.

Sajac: Nekaj je v njem, kakor v Tvojem Katonu.

Vrankovič: Kakor v mojem — Katonu?

Sajac: Oba znata premagovati.

Vrankovič: Da, to je znal Lajben.

Sajac: In nekaj tolažbe je v tem.

Vrankovič: Ne razumem.

Sajac: Tolažba je, da smo se vdajali moči, da nismo bili od prvega do zadnjega sami izprijenci. Samo slabejši smo bili.

Vrankovič: Kako lepo opravičuješ! Da, tolažilno govoriš. Toda — ne — ne! Kaj je to: slabejši? Ali slabotnejš ni grešnik? — Ah! Ne — ne: Za tisto, kar je bilo, ni tolažbe.

Sajac: Iz tistega, kar je bilo, se poraja tisto, kar bode. Tolažba je pa, da bomo boljši, ko bomo močnejši. Ali čemu je treba tega razglabljanja? Zdi se mi, da Te utruja razgovor. Kaj si bolehen?

Vrankovič: Ne, ne, nič mi ni.

Mara (vstopi): Gospod svetnik, zopet je predstojnik tukaj.

Sajac: Haha, lupus in fabula.

Vrankovič: Lajben? Kaj pa hoče?

Sajac: Ali ima morda še kakšno hčer?

Mara: Ali naj mu odprem?

Vrankovič (kakor da se je zbudil): Da — da — vseeno; naj le vstopi.

Sajac: Ostavim Te. Saj sem itak že hotel oditi, pa sem se predolgo zamudil. Z Bogom, Vrankovič, pa pazi na zdravje! (*Odhaja; Vrankovič ga spremi do vrat.*)

Lajben (vstopi): Doben dan, gospod svetnik! (*Sajac in Lajben se drug drugemu ceremonijelno poklonita. Sajac odide.*) Brez ceremonij, gospod Vrankovič! (*Vrankovič ponudi stol, oba sedeta.*) Zadnjič sva se razšla brez ljubeznivosti. Ker se v uradu nisva videla od tistega časa, prihajam k Vam, ker bi Vam rad povedal, da znam pozabiti. Prosim — dovolite, da nadaljujem —. Ljudje me ne poznajo, pa me zato večinoma krivo sodijo. Včasih me je to bolelo. Saj so navadno naša čustva močnejša od razuma. Ščasoma sem se naučil, gledati ljudem v dušo. Danes vem, da niso krivi, če so taki, kakršni so. Večina ni nič drugega nego snov, ki jo močni in veliki lahko porabijo za cilje. Če misli množica, da hoče sama, kar dela, ali pa če gre nevoljno v obliko, v katero jo spravljate, je vse eno. Glavno je, da jo človek zna porabiti. Tudi tista vprašanja, ali so cilji dobri, plemeniti in kaj vem

kaj še, ne pomenijo ničesar. Vpraša se samo, ali so cilji. In jaz imam cilj. Tudi moč imam. Zato rabim materijo, pa jo smatram za materijo, pa za nič drugega. Ha! Kdor misli, da je upešala moja moč, se moti. Zbežal bi, ustrelil bi se, ako bi opazil, da se plašim zaprek. Pa se jih ne plašim. Čim več jih je, tem večja je moja moč. Prosim — le še trenotek! Tudi Vi ste mislili, da bleedi moja zvezda. Včasih se poloti množice čudna manija. Pri nas je sedaj tako. Ali pravim Vam: Blaznost, ki se porodi iz kakršnekoli mrzlice, nima nikoli tiste moči, kakor zreli sadovi mirnega, treznega razuma. Nalezla se Vas je tista bolezen trenutka in v patološki uri ste nastopili proti meni. V tistem trenutku sem videl samo učinek, pa sem se razjezil. Toda vidite: Pozneje sem analiziral v duhu vso reč, spoznal sem vzroke in nagibe in pojmlil sem vse. Danes pa prihajam, da Vam rečem: Pozabiva, kar je bilo takrat!

Vranković: Gospod predstojnik, rad bi razumel prav. Ali naj pozabiva vse?

Lajben: Brez ovinkov. Moji cilji so trdni. Na to morate misliti. Ostanite mi zvesti, pa se spomnite, da nisem bil nikdar nehvaležen tistim, ki so mi bili vdani.

Vranković: *(vstane, gre k pisalni mizi in vzame, kar je prej napisal. Potem gre nazaj):* Pravite, da poznate ljudi. Pa se vendar motite. Vzemite moj odgovor! *(Izroči mu spis.)*

Lajben *(ga pogleda):* Kaj je to? *(Čita.)* Vaša resignacija? Gospod Vranković, zdi se mi, da Vas zapušča razsodnost. Vzemite to, pa razmislite stvar! Tako Vam ni treba končati svoje poti.

Vranković: Ničesar mi ni treba razmišljati. Vidite, da sem popolnoma miren. Verjemite torej, da vem, kaj delam.

Lajben *(upira oči vanj, nekaj časa molči. Potem):* Pa Vam povem še to: Od vas mi ne preti nobena nevarnost. Vaša ločitev me ne strmoglavi. *(S podarkom.)* In nihče me ne strmoglavi. Mesil bodem snov kakor dosle. Ali razlikovati moram prijatelje in sovražnike.

Vranković: Kakor Vam je drago, gospod predstojnik. Moji računi so sklenjeni. Od te ure nisem več Vaš uradnik in ne bojim se Vašega sovraštva.

Lajben: Moja moč doseže tudi ljudi, ki ne sede v mojih uradih. Preudarite! Še Vam povrnem lahko Vaš spis in oprostim vse —

Vranković: Oprostite? Ne vem, kaj bi mi mogli oprostiti? Prosim, blagovolite mi verjeti, da je moj sklep trden in da pričakujem mirno vse, karkoli pride.

Lajben: Torej — — Dobro! Midva sva končala. Kar imam še govoriti, se tiče drugih.

Kato *(vstopi s Slavko):* Pardon . . . Mare ni zunaj, pa nisem vedel . . .

Lajben: Srečno naključje, gospod Vranković. Ravnokar sem hotel vprašati Vašega gospoda očeta, kdaj bi Vas lahko posetil.

Kato: Mene? *(Slavka pristopi k Vrankoviću.)*

Lajben: Da. Govoriti moram z Vami.

Slavka *(Vrankoviću plašno):* Kaj pa je?

Vranković: Nič, nič.

Kato: Z menoj! — Oprostite! Neuljudno je moje vedenje, ali končno — naravno je, da se čudim.

Lajben *(smehljaje):* Opisali so me pač tako, da vidite v meni pošast.

Kato: Nasprotnika sva, gospod predstojnik.

Vranković: Ako hočeš govoriti z gospodom Lajbenom, ostaneta lahko tukaj. Slavka gre tačas z menoj. Kaj ne?

Slavka: Seveda.

Lajben: Ako mi hoče gospod Vranković posvetiti nekaj trenutkov — —

Kato: Nejasno mi je sicer. Toda — bodi jasno! *(Pokloni. Vranković in Slavka odideta na levo. Kato ponudi Lajbenu stol. Oba sedeta.)* Sedaj poslušam, gospod predstojnik.

Lajben: Predvsem: Jezik je pomanjkljivo sredstvo. Mnogo več je nesporazumljenja nego razumevanja. Zato Vas prosim, da me blagovolite mirno poslušati in da se ne razburite, ako me ne razumete takoj prav.

Kato: Govorite, gospod predstojnik! Navadno pojmujem hitro. Toda prosim, le govorite! Ako bode

potrebno, si ohladim kri, da se mi ne približa ni senca vznemirjenja. — Poslušam.

Lajben: Pripravljate se za politično življenje, gospod Vrankovič?

Kato: To je splošno znano.

Lajben: Proučevali ste razmere po deželi.

Kato: Kolikor mi je bilo pač mogoče.

Lajben: Vaše študije so nepopolne.

Kato: Čas je pač neprizanesljiv.

Lajben: Res je. Ali pozabili ste na nekaj, kar je važno.

Kato: Hvaležen sem Vam, ako spravite mojo pozornost v pravi tir.

Lajben: Pri nas Vas ni bilo!

Kato: Pri — Vas —?

Lajben: Pri nas. To bi bilo važno. Pri nas bi dobili jasno sliko. Pri nas se zbirajo vendar vse niti. Pri nas je takorekoč zrcalo, v katerem se lahko vidijo razmere cele dežele.

Kato: Ne zamerite, zdi se mi, da Vaše zrcalo ni normalno.

Lajben: To se često zdi ljudem, ki nikoli ne pridejo v našo bližino, in sicer ne pridejo zaradi predsodkov. Tudi Vi nam ne zaupate. V mladosti smo bili vsi taki. In nekaj koristnega je v tem. Vaša kritičnost, Vaši Argusovi pogledi, da, Vaše sumničenje nas neprenehoma spominja, da morajo biti računi o našem delu vsak čas v redu. Tudi mi smo ljudje in naši dobri volji je Vaša nezaupljivost izvrstna podpora.

Kato: Ako razumem prav, nam očitate, da je naše delo neupravičeno —

Lajben: Tega nisem dejal. Pravim pa, da bi našli za svoje delo pri nas boljšo podlago. Vi poznate razmere samo z ene strani. Pritožbe slišite, ali njih pravih virov ne poznate. Pokazujejo se Vam slike, na katerih ni vseh barv. Ali mislite, da so vedno čisti nagibi ljudi, ki nas zmerjajo in preklinjajo? Ali morete videti vse, kar se skriva za navidezno resnico?

Kato: Očitate nam torej tudi površnost.

Lajben: Prosim, ničesar Vam ne očitam. Samo tolmačim. Kdo bi smel zahtevati, da poznate vso resnico, ko nimate vseh sredstev, da jo raziščete?

Kato: Velike resnice so kakor gorski potoki; ako so oči zdrave, vidijo do dna.

Lajben: Velike resnice so sestavljene iz številnih malih resnic. Te so pa večinoma pod ključem. In največ ključev imamo vendar mi.

Kato: Hm — ako bi bilo tako, tedaj bi moral pravzaprav vstopiti k Vam, da bi lahko rabil Vaše ključe.

Lajben: Povedali ste resnico. Kdor se hoče pripraviti za javno delovanje, bi moral najprej vstopiti v javno službo. To je šola spoznanja.

Kato: Dosledno: Napaka je, da nisem Vaš uradnik.

Lajben: Ni važno, kako krstite nedostatek. Koristilo bi Vam pa gotovo. Storite to! Vabim Vas jaz. Saj ni treba, da ostanete pri nas do smrti. Seveda, svoje zadnje cilje iščete na drugem polju; notranji nagon Vas vodi v bujno življenje ljudstva, v zakonodajno zbornico, na javne tribune. Vse to Vam je še odprto. Ali poklic Vam bode neskončno olajšam, ako naberete pri nas izkušenj.

Kato: Šalite se, gospod predstojnik!

Lajben: Ker me ne poznate, mislite tako. Ali moje vabilo je resno. Nenavadno ste izobražen in nadarjen. Rad bi Vam dal priložnost, da rabite svoje zmožnosti. Ker ne gre za navadno uradniško karijero, tudi ni treba, da začnete na najnižji stopnji in da plezate počasi po birokratskih stopnicah navzgor. Postavimo Vas na mesto, kjer se Vam odpre široko obzorje.

Kato: In kjer dobim verige na roke in noge. Povsem na kratko, gospod predstojnik: Minili so časi, ko ste lahko kupovali ljudi. V dobi značajnosti nimajo sinekure cene. Poslušal sem Vas tako, kakor sem Vam obljubil. Pa ni treba več besed. Vaša mera je polna; narod, ki ste ga tlačili in slepili do današnjega dne, Vas je spoznal. Konec je. Izrekli smo obsodbo nad Vami in nad Vašo družbo. Izvršili jo bomo. To je moj odgovor in zadovoljni bodite, da Vas ne kaznujem še posebe za nesramno žaljenje, ki ga obsega Vaš lisjaški predlog.

Lajben (vstane): Obsodbo nad menoj? Otroci, otroci! Ali poznate mojo moč? Vi mislite, da me

premagujete, število mojih pristašev se pa množi še v tej navidezno nevarni dobi. Iz Vaših lastnih vrst prihajajo novi bojevniki v moj tabor.

Kato: Kdor je tako kratkoviden, bodi Vaš! Ako najdete še deset, dvajset, sto neznačajnežev, poberite jih, pa slepite sami sebe in prihranite bogovom delo! Svoji usodi ne uidete! V globočinah se drami nekaj, kar ni na prodaj. Ali poznate ljudstvo?

Lajben: Vaše ljudstvo! Ha! Zanašajte se na čredo ovac, hodite peš po morju, zidajte svoje gradove na peščena tla! Smejal se Vam bodem, kadar Vas bode kamenjalo to Vaše ljudstvo, in smejem se Vam že danes.

Kato: Mi se ne smejemo, ampak zasukali smo rokave, pa bomo delali, z mečem ali z gnojnimi vilami. Kakor bode treba.

Lajben: Vaša iskrenost zasluži nagrado. Pokazujete mi skladišče svojega orožja. Dovolim Vam, da pogledate tudi Vi v moj arzenal.

Kato: Ni treba. Poznali bomo Vaše meče, kadar si bomo na bojišču gledali v oči.

Lajben: Toda v moji orožarnici najdete kopja, ki jih lahko porabite sami.

Kato: Ali mislite, da pridete v konjskem trebuhu v Ilion?

Lajben: Izvolite me poslušati. Samo trenotek, potem ukrenite, kakor hočete! Živahno se zanimam za takozvano kamenodolsko afero.

Kato: Dobro organizirano vohunstvo imate! . . .

Lajben: K ondotnim kmetom zahajate, oni hodijo k Vam.

Kato: O belem dnevu. Ne skrivamo se.

Lajben: Razviti hočete zaradi tiste reči veliko agitacijo po časopisju in javnih shodih.

Kato: To je moja pravica in ljudska potreba.

Lajben: Vem, vem, kako pojmuje stvar. Grozno hudodelstvo iščete v njej in po vseh kotih iščete obteževalnih dokazov. Povem Vam, da je bila prodaja kamenodolskega gozda potrebna prav interesu dežele. Toda to le mimogrede. V Vaših očeh je bilo zločinstvo. In ker vendar nimate vseh podatkov in se opirate

še močno na nezanesljive indicije, Vam hočem pomagati.

Kato: Torej pravi Danajec.

Lajben: Kakor Vam drago. (*Vzame iz žepa spise.*) V teh papirjih najdete vsekakor posameznosti, ki Vam še niso znane. Pokazati Vam hočem samo, da se Vas ne bojim. Te spise lahko porabite za študij. Težav Vam ne bodo delali, saj poznate menda pisavo? (*Pokaže mu spis.*)

Kato (*pogleda kakor nehote. Naenkrat pograbi spis in se zagleda vanj s srepim pogledom*): To — —

Lajben: — je spisal Vaš oče, gospod Vranković.

Kato: Za Boga, kako sem nespameten! Bil je v Vašem uradu — prepisal je, kar ste mu dali —

Lajben: Mala pomota. Prepisal je, kar je postavil sam. Stvar je bila pač — delikatna, pa se je zato izvršilo vse v najožjem krogu. Ali — nikar se ne čudite tako! Vaš oče je natančneje poznal tedanje potrebe, nego jih morete razumeti danes Vi. Kakor jaz, je vedel tudi on, da moramo prodati tisti gozd, da koristimo deželi. Zato je s hvalevredno vnemo pospeševal rešitev vprašanja, ki mu ga je nalagala služba.

Kato: Ne! Ne! Neresnico govorite! Take brezdušnosti ni mogel podpisati moj oče. Kaj hočete s to satansko hudobijo?

Lajben: Vaši izrazi so krepki. Toda s satanom res nisem v sorodu. Nasprotno, prav dobra duša sem. Pa . . . pustiva igro! Clara pacta, gospod Vranković! Tako ali tako! Kamenodolsko stvar imenujete hudodelstvo. Ako imate prav, tedaj je Vaš oče — hudodelec.

Kato: Gosp — !

Lajben: Prosim, dokazi so tukaj. Zatožite nas, pa morate zatožiti tudi svojega očeta. Ali lahko ga rešite. Kako, to pač lahko uganete.

Kato (*se obrne od Lajbena. Vidi se, da hoče siloma premagati svojo bol in potlačiti notranji vihar. Potem se naglo obrne*): Gospod predstojnik! —

Lajben: Izvolite?

Kato: Sirova je Vaša duša.

Lajben: Prosim, govoriva o stvari!

Kato: Tudi te cene Vam ne plačam. Napačno ste špekulirali. Odidite!

Lajben: Preudarite, gosp —

Kato: Odidite! Ta hip!

Lajben: Torej boj na življenje in smrt.

(Pokloni se formalno in odide.)

Kato *(stoji nekaj časa nepremično kakor soha. Potem pograbi spise, ki jih je pustil Lajben na mizi, in jih odnese na pisalno mizo, odide hitro na levo in kliče):* Oče! Oče!

(Vrankovič in Slavka vstopita.)

Vrankovič: Kato —!

Kato: Prosim Te, Slavka, ostani še trenotek tam!

Vrankovič: Pusti jo, pusti tukaj!

Kato: Ali —

Vrankovič: Zakaj naj bi bilo zanjo tajnosti med nama?

Kato: Ali jaz nisem kriv.

Vrankovič: Ne, ne. Naj pride karkoli.

Kato: Ali morete uganiti, kaj mi je rekel Lajben?

Vrankovič: Približno pač.

Kato: Oče! . . . Ali more biti resnično? *(Pohiti po spise.)* Ali si izdelal in pisal Ti to?

Vrankovič: Sem, Kato, sem!

Kato: In — in — vedel si, kaj pomeni to? —

Vsaj tega — —

Vrankovič: Vedel sem, Kato, vedel. Toda poslušaj me!

Kato: Ne, ne. Kako je to mogoče? Kako je —?

Vrankovič: Samo nekoliko besed poslušaj!

Kato: To je grozno. Kaj naj poslušam, za Boga, kaj naj še poslušam, ako si storil to in vedel, da je to zločin nad narodom?

Slavka: Kato, umiri se vendar, pa se spomni, da imaš očeta pred seboj.

Kato: Očeta! Svojega očeta!

Vrankovič: Kato, Ti ne veš, kako je bilo takrat. Jaz nisem bil svoboden.

Kato: Toliko moči nima nobeno gospodstvo, da bi moglo prisiliti na tak greh človeka, ki noče grešiti. Saj je nerazumljivo! Ali veš, koliko nesreče je spravila tista sleparska prodaja nad ljudi? Ali veš, koliko bede je povzročila med siromaki?

Vrankovič: Vse vem, Kato. Vem pa tudi, koliko nepopisnih bolečin je prizadela meni. Vem, da sem moral ravnati tako, da sem se bal zblaznenja, ker nisem našel rešitve.

Kato: Zakaj si storil to? Zakaj si storil?!

Vrankovič: Kako bi Ti povedal vse? Bil je takrat poseben čas, poseben zrak, poseben mrak. Nevidni kremplji so grabili naše duše; vetrovi, ki so pihali nad močvirjem, so nam mehkužili živce in mišice. Zakaj je spomladi drugačno cvetje kakor po leti? Takrat sem spoznal, da je treba pogojev za dobroto ljudstva. V tistem času so bili pa samo pogoji za slabost.

Kato: Oče, oče, vse to ne spravi iz sveta resnice, da je zaradi tega težko trpelo sto in sto ljudi in da je bila ogoljufana cela dežela.

Slavka: Kato strast Te zavaja. Vidiš, oče je preveč plemenit, da bi Ti povedal vse. Jaz pa sem razumela tudi tisto, česar mi ni rekel, ko mi je pripovedoval tam v sosednji sobi tisti dogodek. Službo bi bil izgubil in kdo bi mu dal zaslužka? Ali on bi bil pljunil pred svojim predstojnikom na tla, pa bi bil šel s palico v svet, ako bi bil sam.

Kato: Strašno! Ali mi hočete vsiliti še to zavest v srce, da je bil v hudodelstvu vir moje izobrazbe in mojega prijetnega življenja?

Slavka: Saj veš, kaj je hotel oče doseči s Teboj. Glodala ga je skrb, da bi se tudi Tebi utegnila približati izkušnja, ki je ne more premagati človek. Pripraviti Ti je hotel tak položaj, da bi se lahko povzdignil nad vsako zapeljivost. Praviš, da je grešil. Ali kar je storil, je bilo iz ljubezni.

Kato: Oče, izbrisati ni mogoče. Ako je res, kar pravi Slavka, — kako mala je bila takrat Tvoja duša!

Zame da si storil to? Pa nisi pomislil, kako strašno me udari, ako zvem vse? Zame si storil to? Kaj si storil? Zastrupil si mojo bodočnost!

Vrankovič: Takrat nisem mislil ničesar. Ali od tistega časa sem trpel več, nego je treba. Ne pravim Ti tega, da bi se opravičeval. Samo razložil bi Ti rad, pa ne morem.

Slavka: Kato — ne premišluj! Koliko žrtev polnega dela je posvetil oče tistim, ki so trpeli škodo! Koliko jih je ljubil! Ali ni vzgojil Tebe, da jih rešiš vsakega nasilstva? Kako velika je bila njegova ljubezen!

Kato: Zaman, vse zaman!

Vrankovič: Ne misli, da opravičujem ali zaljšam svoje dejanje. Zadovoljen bi bil, ako bi ga Ti razumel. Tudi to je težko. Povedati Ti nimam ničesar več. Ne oziraj se name, ne misli, da sem Tvoj oče; stori, kar misliš, da je potrebno.

Kato: V kakšno zagato si me spravil! — Ali vse je zaman. Nad vsem je dolžnost.

Vrankovič: Izvrši jo, Kato; poznaš jo gotovo!

Kato: Strašno mi je, da bi bil najrajši pod zemljo. Ali prisegel sem, da ne odstopim od svoje poti ne za korak.

Vrankovič: Ne odstopaj! Izvedi svojo nalogo! Ukreni, kar moraš!

Kato: Oče, srce mi bode krvavelo. Ali povedati moram ljudstvu, kdo je pomagal, da je zabredlo v bedo.

Vrankovič: Veruj sam sebi, jaz Ti ne zamerim. Odkritosrčno Ti pravim: Ne zamerim Ti.

Kato: Prisegel sem. Strašno je, da moram — a rešitve ni. Oče, na shodu jutri moram povedati, kar vem.

Slavka: Pomisli, Kato, kaj govoriš?!

Kato: Neznačajnost nas je ubijala. Drugače mora biti odsle. Oče — tako mora biti. Jutri govorim na shodu.

Slavka: Kato! Tega ne storiš!

Kato: Slavka, v to se ne vtikaj! Ako bi moral pričati sam proti sebi, bi pričal.

Slavka: Tvoj oče je!

Kato: Nad očetom je narod in dežela. Samo smrt bi mi mogla zamašiti usta.

Slavka: Ti sanjaš! Ali se ti meša? — Ne, Kato, tega ne storiš. Nikoli!

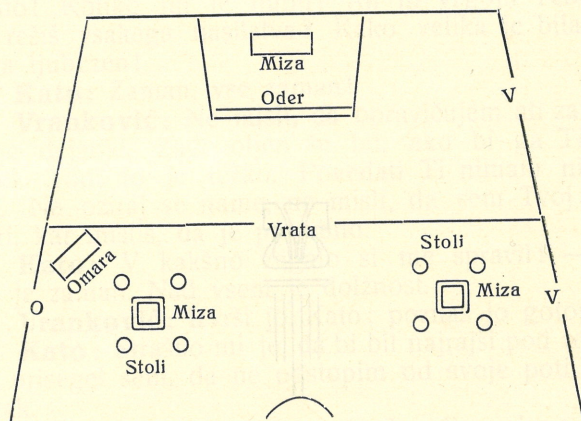
Kato: Pravičnost mora zmagati, pa če se zruši nebo nad menoj!

Slavka: Kato!

Zastor.

Tretje dejanje.

Gostilniška soba. Na desni vhod. Zadi v sredi široka vrata v dvorano; v ozadju dvorane je nizek oder in na njem miza, na mizi steklenica z vodo in zvonček.

V sobi na levi široko okno, v kôtu omara za posodo. Pogrnjene mize in stoli.

Vrankovič: Odkod naenkrat taka dobrota?

Slavka: Ne vem, očka, ne vem. Včeraj so bili še taki, kakor sodniki v podzemlju; mislila sem, da me požro. Potem so mi začeli namigavati, naj izpreobrnem Katona, pa mi bodo odpuščeni vsi grehi. A ko sem se jim nasmejala, so mi žugali z ječo, kjer je stok in škripanje z zobmi...

Vrankovič: Pa — snoči je bila vendar zopet demonstracija?

Slavka: Seveda. Pa vendar se jim je danes kar cedila milost iz ust. Samo blage nauke so mi ponujali, kakor da bi jih bila naročila. „To ni nič za mlado deklo . . . dober glas . . .“ — no, meni je bilo vse eno.

Vrankovič: Že piha drug veter.

Slavka: Zdelo se je tudi meni. Seveda — vsega ne razumem.

Vrankovič: Slutijo — ali pa že vedo, da pride drug čas, pa se hočejo prikupiti.

Slavka: Tako bo, tako. Toda pojdite zdaj, očka! Pojdite brez skrbi!

Vrankovič: Saj sem brez skrbi.

Slavka: Kako neumna sem bila včeraj! Poklekniiti bi morala pred Katonom in ga prositi, naj mi odpusti.

Vrankovič: Slavka, Slavka — zakaj?

Slavka: Kako sem izgubila vero v njegovo plemenitost in neskončno ljubezen!? Bolje bi ga morala poznati, nego se pozna sam. Takoj bi bila morala vedeti, da ne stori tega . . . On — da bi zalučil kamen na svojega očeta?

Vrankovič: Tako ne smete govoriti; v tem je že očitjanje. Vi mislite le na razmerje med očetom in sinom. To pa izgine popolnoma, ko gre za višja vprašanja.

Slavka: Pa on je vendar Vaš sin in tega ne more pozabiti.

Vrankovič: On mora pač vedeti, kaj je potrebno za njegove cilje, ki so gotovo svetli. Kaj pomeni usoda posameznika, ko je treba razbiti verige tisočerih! Le pustite, naj sam odloči! Karkoli ukrene, bode prav. Vidite, moja tolažba je, da sem vendar storil, kar sem mogel, za svoj narod; zakaj njega sem vzgojil za tisto nalogo, ki sem jo sam smatral za najvišjo. Ako mora, izvršujoč to nalogo, najprej zadeti mene, je pač zakon tak. Saj je gotovo tudi njemu težko. Slavka, ne delajte mu njegove bodočnosti še težje!

Slavka: Nič se ne bojte, gospod Vrankovič! Prepričana sem, da pojde vse gladko. Danes že sam ne misli tako kakor včeraj, v tistem prvem trenutku, ko pač ni mogel spraviti svojih misli v red.

Vrankovič: Mogoče, mogoče. Toda nikar ne silite vanj, prosim Vas, Slavka, ne mučite ga!

Slavka: Oh, očka, saj je moj ženin. Saj me ljubi. In ve, kako rada Vas imam, in meni ne prizadene tega. Le popolnoma mirni bodite in zaupajte mi! Pa pojedite sedaj! Ako hočete počakati name, pridem pozneje po Vas v posebno sobo. Ali najbolje bi bilo, da greste domov.

Vrankovič: Ne, ne; rajši počakam. Grem, kajti ako pride, pa bi me našel tukaj, bi lahko mislil, da hočem vplivati nanj. — Pa nočem, resnično nočem.

Slavka: Torej z Bogom, očka!

Vrankovič: Z Bogom, gospodična Slavka. Na svidenje! *(Stisne ji roko in hoče oditi. Potem še po-
stane):* Nič ne silite, Slavka! Meni na ljubo. *(Odhaja.)*

Slavka *(gleda za njim):* Očka!

Vrankovič *(se ustavi):* Kaj pa je, Slavka?

Slavka *(pohiti k njemu, ga prime za obe roki):* Očka! . . . *(Hitro mu poljubi roki.)*

Vrankovič: No, no, Slavka, kako ste razburjena! Umirite se vendar!

Slavka *(se premaga):* Saj je dobro. Vse bode dobro. Le pojedite sedaj!

Vrankovič *(jo gleda):* Ali ne bi bilo bolje, da bi šli kar z menoj?

Slavka: Ne, ne. Nič se ne bojte zame in tudi za Katona ne. Z Bogom, očka, z Bogom! *(Odvede ga do vrat, tam mu še enkrat stisne roko. On odide. Slavka stoji nekaj časa pri vratih, potem se vrne v sobo. Zelo je razburjena. Obe roki pritiska na prsi. Potem sede in podpre glavo.)*

Irma *(vstopi. Najprej ostane pri vratih, se ozre po sobi in gleda Slavko, ki je ne opazi; zakliče polglasno):* Slavka!

Slavka *(pogleda in se čudi ter vstane):* Irma? Kaj delaš Ti tukaj?

Irma: Tebe iščem, Slavka. Ali si sama?

Slavka: Mene iščeš? Kaj se je pa zgodilo?

Irma: Govoriti moram s Teboj. Morda sem blazna. Ali ne ustraši se me; nič žalega Ti ne storim.

Slavka: Kakšne so Tvoje besede! — — Ali sem Ti storila kaj?

Irma: Slavka! Oh, saj ne vem, kaj pravim. Bojim se, da me zapusti pamet, kajti strašno mi je. Prišla si, da vidiš Katonov triumf, kaj ne?

Slavka: Triumf — —

Irma: Da, da, njegovo zmago nad mojim očetom. Za božjo voljo, kaj je z menoj? Moj oče je poražen, ubit, a v meni se ne gane sočutje. Kakor da čitam suhoparno povest o silnem boju, v katerem je poginil tujec, izmišljen junak povesti, ki ga nikoli ni bilo na svetu — — —

Slavka: Kato zmaguje. — Da — nad krivičnostjo in nad hudodelstvom; ne nad osebami — — ne, ne. Žal mu je v srcu, da ne more kaznovati samih dejanj. Gotovo! Ljudje še ne poznajo Katona, kakor ga poznam jaz, edina jaz.

Irma: Kdo bi poznal ljudi? Saj še sami sebe ne poznamo.

Slavka: Katona poznam bolje nego sebe in bolje, nego se pozna sam.

Irma: Ali poznaš tudi mene, Slavka? . . . To so same prazne domišljije. Nihče ne ve, kakšne strasti se skrivajo v kotih njegovega srca in kaj naredi iz njega, ako se zbude. Kdo je mislil kaj drugega, kakor da sem površna, malo ošabna, plitva igračka, ki pleše po površju življenja? Strašno . . . Pa ste se motili vsi, kakor sem se motila sama. Nepričakovano, kakor so se nekdanj godili čudeži, je planila v moji duši strast, silna strast, ki je uničila nekdanjo Irmo. —

Slavka: Kakšna strast, Irma? . . . Ljubezen?

Irma: Ljubezen! Tista brezobzirna ljubezen, ki zahteva brez zmernosti in brez pomisleka. Strašna ljubezen, Slavka, in krasna v svoji strasti!

Slavka: Vse se mi vrti v glavi. — Irma! Ničesar ne morem ugibat. Nimam prostih misli. Sama trpim . . .

Irma: Trpiš, prijateljica? Ah, moja ljubezen ne more gledati tujega trpljenja. Ti trpiš, Ali Ti je nezvest Kato?

Slavka: Kaj misliš . . .? Saj sem rekla, da ga ne poznaš. Kar Vas je, še nihče ni pogledal v globočino njegove duše. Nihče ne ve, kako čista in bogata je

njegova ljubezen. Tako kristalno čista! Še sam ne ve, da je njegova ljubezen tisti neizčrpni studenec, ki zajema iz njega vso svojo plemenitost in požrtvovalnost.

Irma: Kakšna ljubezen je to? Ljubiti tisoč ali desettisoč ljudi — — — ali praviš temu ljubezen? Moja ljubezen zahteva vse, vse zase, ne ostankov, ne deleža. Vse njej, nikomur drugemu!

Slavka: Ali Irma — — — tudi v moji glavi se vrti toliko misli — bolečih misli . . . zakaj —

Irma: Moja ljubezen hoče imeti celo ljubezen ljubljenega moža. Z nikomer je ne more deliti. Tudi s Teboj ne . . .

Slavka: Z menoj . . . ?

Irma: Da, da, tudi s Teboj —! Kaj ne razumeš, da ljubim Katona?

Slavka: Ti — — — Katona — — — ?

Irma: Jaz, Slavka, jaz! Oh, Ti ne razumeš tega.

Slavka: Ali Kato — — —

Irma: Kato me odbija. Ponižal me je, z besedami me je obsul kakor z udarci. Pahnil me je od sebe. Pa sem zbežala in v togoti, v ponižanju sem se zaročila s Simoničcem, ki ga preziram. Saj bi se bila zaročila s ciganom, ako bi bil prišel po mene. Ali danes se mi gnusi. Ako bi se mi sedaj pokazal, bi pljunila. —

Slavka: Toda, ako Te Kato ne ljubi . . .

Irma: Ker si Ti med nama . . .

Slavka: Med Vama jaz? Med Vama? Saj je ravno narobe. Saj je tako, da stopaš Ti med naju — — — nenadoma — s hipno zbujeno sebičnostjo.

Irma: Z odkritosrčnostjo. Ljubezen je sebičnost, poželenje. Slavka, tega ni v Tebi. Nesebičnost je bila vedno duša Tvojega značaja. V njem ni skritih gub, da bi hipoma skočila živa strast iz njih. Kaj bi bilo Tebi, če bi se odrekla? Tiha, nežna bol bi osrečila blago srce. —

Slavka: Blazna si, Irma! Tvoja strast je divja. Kaj naj počne Kato z njo? On, ki potrebuje ljubezni, ki ga miluje in mu sladi življenje večnega truda in dela.

Irma: Ni res. Strasti mu je treba, da zažiga vnovič in vnovič plamen v njegovi duši in dviga in biča njegovo moč, da lahko dela čudeže, da lahko

brezobzirno zasleduje svojo pot od zmage do zmage. Opojnosti mu je treba, da lahko prezira človeške slabosti, ki mu prihajajo pred oči in bi oslabile njegovo junaško voljo. Silnega, strastnega užitka mu je treba, da tem laže samotari med ljudmi in se povzpne nad nje, triumfator, Cezar, bog!

Slavka: Pojdi, Irma, pojdi! Ti si grozna. Bolna si. Tvoja strast je bolezen; mrzlica Ti postavlja slike pred oči, ki jih ni. To ni Katonova naloga. Jaz, jaz poznam njegov cilj. Ti nimaš opraviti pri njem. Jaz imam njegovo ljubezen. On je moj, in dokler on ne pokliče druge, ga ne pustim.

Irma: Kaj si storila zanj? Kaj si storila za svojo ljubezen? Jaz sem se ponižala. Svojega očeta zapuščam in zatajujem; pred vsem svetom stopam na sramotni oder. Ti ne žrtvuješ ničesar. Moja sebičnost si je kupila pravico za drago ceno.

Slavka: Vprašaj ga, koga ljubi! Saj ne veš, kako ga žališ, ko tako slabo ceniš njegovo ljubezen.

Irma: Toda ljubezen nima vrednosti. Take ljubezni je poln ves svet. V vsaki beraški koči jo lahko najdeš. Jaz vlijem njemu, junaku, ognja v žile.

Slavka: Kaj veš, kaj mu podarim jaz in česar ga obvarujem! Nesrečna si, ali jaz nisem kriva. Pojdi, Irma, ljudje pridejo — —

Irma: Ljudje mi niso nič mar —

Slavka: Pojdi, Irma! Njega čaka delo in glava mu mora biti jasna. Pojdi! Tudi jaz imam dela, ki ga ne moreš niti slutiti. Pojdi! Ako — —

Irma: — Ako — — —

Slavka: — Ako — — se mi ne posreči delo, tedaj je prost, prost kakor ptič pod nebom. Morda Te potrebuje tedaj — —

Irma: Tedaj se ga odrečeš?

Slavka: Tedaj me ne bode več na njegovi poti.

Irma: Ali se pelješ tudi Ti v Ameriko?

Slavka: Neumnost — — Kaj Te skrbi, kaj bo tedaj z menoj? Da se le — umaknem — — —

Irma: Mar se — ubiješ — ?

Slavka: Ne vprašuj! Zapomni si, da imam tudi jaz — voljo! —

Irma: Kakšno delo je to?

Slavka: Pojdi! V dveh urah je moj za vse čase, ali pa svoboden kakor ptič.

Irma: V dveh urah?

Slavka: Najpozneje. Pojdi sedaj!

Irma: Ne poznam Tvojega dela, ali ne posreči se Ti, ker se Ti ne sme. Z Bogom, Slavka! (*Hitro se obrne in odide. V tem vstopi Sajac. Pogleda jo, ona ne pazi na to.*)

Sajac (*gleda za njo nekaj časa. Potem*): Kaj pa hoče ta?

Slavka: Ne vem, oče, ne vem.

Sajac: Slavka! Kaj pa hočeš tukaj? Kaj nameravaš?

Slavka: Nič, oče, nič posebnega.

Sajac: Ne muči me, Slavka. Torej povej mi, kaj hočeš? Ali pa še rajši, pojdi z menoj odtod!

Slavka (*vstane*): Ne, ne, oče, le pusti me tukaj! Kaj si pa vznemirjen?

Sajac: Vem, kaj se je zgodilo, Slavka! Vrankovič mi je povedal vse.

Slavka (*se nasmehlja*): Tedaj pač lahko uganeš, kaj hočem.

Sajac: Da, da. Ali muči me to. Snoči si prišla domov, da Te še nikoli nisem videl take. Danes si ves dan razmišljena, hodiš okrog, ne vem kje, ne vidiš in ne slišiš — — Od svojega rojstva vedno vesela, si kar naenkrat pogreznjena v brigo in zaskeli me srce, kadar Te pogledam.

Slavka: Zakaj, zakaj pa, oče? Saj je to vendar naravno, kar je Tebi nenavadno. Tvoja vesela Slavka vendar ni otrok, ki se smeje venomer iz neumnosti. Kadar je čas resnobe, ne more biti drugačna nego resna.

Sajac: Da, da — ali bojim se. Nejasen strah me obhaja. Tvoja resnost ima tako nekaj posebnega —

Slavka: Ne, ne, oče. Samo resnična resnoba je. To je vse.

Sajac: Ali kaj hočeš storiti?

Slavka: Katonu hočem preprečiti, da ne stori podlosti. To je vse. Kdo naj bi izvršil to nalogo?

Vrankovič noče in ne more. Kdo ima toliko pravice kakor jaz? Koga naj tako razume kakor mene, ako mu povem, da je brezsrčnost podla?

Sajac: Res je, res, Slavka. Saj tudi ne morem verjeti, da bi res tako pogrdiril svojega očeta. Ne, ne. Ako bi storil to — — mene je takorekoč začaral, ali če bi storil to — pri moji duši, razbojnik nisem, ampak ubil bi ga lahko!

Slavka: Saj ne more biti tak. Zato sem tukaj, oče. Mene mora poslušati in razumeti.

Sajac: In vendar se bojim.

Slavka: Česa bi se bal?

Sajac: Ako mu ne moreš zabraniti?

Slavka: O, zabranim mu! Ne boj se, oče!

Sajac: Tvoje oči se svetijo tako čudno.

Slavka: Zdi se Ti, oče, ker si sam razburjen. Jaz sem pa prepričana, da dosežem uspeh. (*Z desne se čujejo koraki.*)

Sajac: Pojdiva odtod, Slavka! Ljudje prihajajo. Saj se lahko vrneš, kadar bode on tukaj.

Slavka: Pojdiva! Ali svojo nalogo izvršim. (*Odhajata v dvorano.*)

Sajac: Ne branim Ti. Ali ne čakaj tukaj, da se Ti ne vznemirjajo živci še bolj. (*Odideta. V dvorani se polagoma zbirajo ljudje.*)

Pravica (*je vstopil z desne z Bandžijo*): Shod bode imeniten. Ljudstva bode toliko, da se bo kar trlo.

Bandžija: Zdi se mi. Po celem mestu se govori o shodu. Da bi le imel Kato dober dan!

Pravica: Nič me ne skrbi. Danes bode dobro govoril. Uspeh bode, kakršnega še ni bilo. Že vidim, kako zazijajo ljudje, kako strmé, kako se spogledujejo, kako ne razumejo, a polagoma začno umevati, naenkrat jim je vse jasno, vse —; presenečenje, senzacija — že slišim gromovito ploskanje — zmaga, velikanska zmaga!

Bandžija: To je fantazija. Da bi le res bilo tako!

Pravica: Tako bode, to pravim jaz, ki poznam Vaše ljudstvo. To je kakor v gledališču. Pa — ljudstvo! Ali Kato! To je mož! Zdi se mi, da se uresničijo moje sanje. Kato, to je človek iz snovi, iz katere mesi

zgodovina svoje heroje, svoje diktatorje in imperatorje. To je mož mojega srca.

Bandžija: Aj, to je zanesenost. Tudi jaz pričakujem veliko od Katona. A imperator, diktator? To so pene.

Pravica: Je že prav. Nocoj se prepričajo tudi drugi lahko, da je tako, kakor pravim jaz. Seveda največ jih ne bo razumelo. Ljudstvo je vedno neumna čreda. Vprašanje je samo, kdo je pastir.

Bandžija: Le fantaziraj, le! V svojem domišljevanju, da poznaš ljudstvo, bodeš prej ali slej grozovito razočaran. Prijatelj, tiste črede, ki jo tako suverensko zaničuješ, ni. Tisti, ki jih imenuješ pastirje, tudi niso iz drugačnega testa. Množica lahko odpne, lahko se moti, tisoč napak ima lahko. Zgodi se, da križa tistega, ki jo odrešuje! Ali kdor misli, da mora biti tako in da bode vedno tako, je ne pozna. Ne diktatorjev, temveč učiteljev je treba; in če bi izprebičala njih tisoč do smrti, zmagali bodo vendar njeni učitelji, kar pomeni ravno toliko, kakor učenci. In nič drugega ne pričakujem od Katona. Ako bi hotel biti Cezar, bi tudi njemu brez bolečin privoščil Bruta.

Pravica: In Tvoja občudovanja vredna množica bi zadavila Bruta, ali pa bi mu posadila krono na glavo. — Eh, kaj! Nove hiše ne zida nikdo, dokler ni stara demolirana. Uničevanje nas veže: kar se naj zgodi pozneje, se že zgodi! —

Kato (*vstopi z desne*): Dober večer! Kako je?

Pravica: Le poglej, kako se zbirajo ljudje. Pravim Ti, da ne bo prostora dovolj.

Kato (*pogleda v dvorano, kjer se je zbralo že mnogo ljudi, ki stoje deloma posamezno, deloma v skupinah. Zapre vrata*): Časa imamo še dosti.

Pravica: Dosti, dosti . . . Pomisli, Bandžija vprašuje, ali si pač prav razpoložen. Kakor da bi Ti —

Kato: Razpoložen! Ako bi smelo odločevati moje razpoloženje! Najrajši bi bil kjerkoli pri Antipodih ali pa še rajši nekoliko sežnjev pod zemljo.

Bandžija: Kaj govoriš? — Utrujen si, kaj? Morda si slabo spal.

Kato: Slabo spati ni nič posebno hudega. Očesa nisem zatisnil. Ali to se pretrpi. Težje je premagati misli, ki moré in strupé dušo, pa se jih ne moreš otresti. Ne govorimo o tem! To so osebne reči.

Pravica: Čuješ! — Menda Te niso premagale tiste misli? Ali se spominjaš, da smo prisegli neprizanesljivost, če bi morali zadeti prav svoje lastne očete?

Kato: Ni treba Tvojih opominov. Sam vem vse. Preden bi se izneveril, bi ubil samega sebe. In ne drzni se misliti, da je to prazna beseda!

Pravica: Prijatelj, sentimentalnosti ni v meni. Ako bi bilo to potrebno zate ali za našo stvar, bi Ti sam nabil samokres. Ampak o tem ne govorimo, ker je potrebno Tvoje življenje, ne pa Tvoja smrt.

Bandžija: Kakšne besede pa so to? Ne ene ne razumem.

Pravica: Vsako razumevanje pride o pravem času.

Kato: Da. Sedaj pa ničesar več o tem. Poznam svojo dolžnost in nikomur ni treba, da me spominja nanjo. Nikomur ne!

Bertonj (*vstopi*): Na zdravje, gospoda!

Bandžija: O, Bertonj! Kaj pa je novega?

Bertonj: Novega? Vaši obrazi, ki se pačijo, kakor da prihajate od pogreba. Povejte mi Vi, kaj je novega!

Pravica: Ako vemo kaj, prihranimo zase! Nove, ki se povedo, preden je tisk dokončan, so toliko vredne kakor žganci, ako se začno prezgodaj mešati.

Bertonj: Seveda Vi, žurnalisti, mislite, da je samo tisto kaj vredno, kar se čita v Vaših časopisih.

Pravica: Kajpada!

Bertonj: Dobro; pa počakajmo, da najdemo v kakšnem listu, kar je meni že znano,

Pravica: Tebi je kaj znano? Poročaj, poročaj takoj! Ako je kaj vredno, Ti še plačamo poročilo po vrsticah.

Bertonj: Hvala! V stvari je več nego navadna časniška senzacija.

Pravica: Torej brez uvoda! Ne kakor da hočeš pisati roman. Kaj je?

Bertonj: Lajben se je odpeljal,

Pravica: Kaj se pravi to: Se je odpeljal?

Bertonj: Odpeljal se je z reškim vlakom.

Kato: Kam? Kam?

Bertonj: Aj! Moja novica je torej vendar zanimiva. Ako se ogrevajo že taki živi kosi ledu kakor Kato —

Kato: Ne razvlačuj besed kakor testo, pa ne odskakuj neprenehoma na stran!

Bertonj: — Ljudje! Kaj pa je z Vami naenkrat? Bodite vendar nekoliko potrpežljivi — Ako mora imeti vsaka povest konec, mora imeti tudi začetek. In ta je, da se je Lajben dopoldne odpeljal z vlakom na Reko. Ako pogledate vozni red parobrodskih družb, vidite, da odhaja parnik „Triston“ ob 4. uri popoldne z Reke —

Kato: — v Ameriko!

Bandžija: V Ameriko?

Pravica (istočasno): — Kaj praviš?

Bertonj: V Ameriko. Čisto prav. Ob 4. uri odhaja, sedaj je že štiri ure na morju. Na „Tristonu“ je Lajben.

Pravica: Zakaj se ni preprečilo to? Kaj naj se stori sedaj?

Bertonj: Nič, prijatelj, nič.

Kato: Ali je sam? Ali z družino?

Bertonj: Sam, sam. Družina je ostala tukaj.

Bandžija: Kaj pa bode zdaj s Simonićevo poroko?

Bertonj: Tega mi niso povedali.

Kato: Kaj nam je to mar? Ali da je Lajben pobegnil . . . kajti to je beg —

Bertonj: Seveda je.

Bandžija: To pomeni našo zmago.

Pravica: Na celi črti.

Bandžija: Z Lajbenom je izginila Lajbenova doba.

Pravica: Za večne čase! In sedaj prihaja naš dan. Kato, sedaj, sedaj se začenja Tvoja naloga.

Kato: Moja — naloga — —

Pravica: Človeka je treba v tem trenutku, človeka, ki presega vse druge, sodnika, proroka in stvarnika.

Kato: Sodnika — —!

Pravica: Da, da. Usoda, v kateri je bilo vedno nekaj tajnega, Ti daje znamenje. Ali ga ne vidiš? V hipu, ko si pripravljen na veliko delo, Ti pripravljata za zmago. Ali — ali Te obhaja izkušnja? Naj Te! Tudi to je znamenje. — Krista je odvedel hudič na goro. Vse velikane so obhajale izkušnje. Premagaj jo! Potem je vsa moč Tvoja. (*Kato hodi v težkem duševnem boju sem ter tja.*)

Bertonj: Ali je bila moja novica vendar kaj vredna?

Pravica: Več nego vse brzojavke korespondenčnega urada. In v zahvalo premagam še sam častnikarja, pa razglasim to ljudstvu, preden napišem eno samo vrstico. (*Odide v dvorano, ki je že polna ljudstva.*)

Bertonj: Kaj pa s Teboj, Kato? Mar snuješ že novo ustavo?

Kato: Snujem . . . iščem — iščem odgovorov na vprašanja —

Bandžija: Na kakšna vprašanja? Tebe tare nekaj.

Kato: Dvomim nad seboj. Kje je človek iz jekla, ki ga potrebuje sedanji trenotek? Moža je treba, ki ima eno edino mogočno misel, moža, ki stopi pred ljudstvo, pa ve, kaj hoče, in ne more hoteti nič drugega kakor ravno tisto, kar res hoče. Mene pa obhaja slabost in moja volja je ranjena . . .

(*Iz dvorane se sliši hrup in živio-klici.*)

Bandžija: Ali slišiš? Pravica jim je povedal. Ali slišiš te glasove? (*Klici se ponavljajo.*)

Kato (poslušaj): To je ljudstvo — —

Bandžija: Da, da, ljudstvo, ki potrebuje voditelja, ker je bilo tako pritiskano, da še ne zna samo hoditi. Ali naj ostane brez njega, da se ne nauči nikoli stati na lastnih nogah in da pridejo novi Lajbeni?

Bertonj: Obšla Te je pač kakšna sentimentalnost. Moja novica je kakor močno vino: pijača pa učinkuje različno na ljudi. Nekatere napolni z neumnim veseljem, druge pa s sentimentalnostjo. Otrsi se je, pa ne pozabi, da moraš govoriti na shodu.

Pravica (pride iz dvorane): Pojdita malo v dvorano, med ljudi.

Bandžija: Takoj, takoj!

Pravica: Zares — pomislite, kdo je med poslušalci . . . Lajbenova hči!

Kato: Irma —? Spravi jo odtod!

Pravica: Zakaj? — Pa kako?

Kato: Čemu je tukaj?

Pravica: Ne vem. Ali prepoditi je ne moremo.

Kato: Ali je Simonič z njo?

Pravica: Nisem ga videl. Sama je.

Kato: Kaj hoče — —

Pravica: Ah kaj —! — Bandžija, Bertonj, pojdiva tja! Notri že komaj pričakujejo, da se začne shod.

Bandžija: Prav imaš. Pojdiva! (*Odide z Bertonjem v dvorano.*)

Pravica: Po konci glavo, Kato!

Kato: Lahko je Tebi zapovedovati, težko je meni slušati.

Pravica: Čuj me, Kato! Ne zamerim Ti, da si za kratek čas opešal. Tudi ober omaga včasi. Ali sedaj odpihni slabost! Potegni s krepko roko po čelu, da izginejo nepotrebne misli, in takoj Ti bode vse jasno.

Kato: Kaj pomaga, si beliti glavo. Drugje mi je težko. Boli me v prsih.

Pravica: Kar reci: V srcu. To ni greh! Toda zapovedovati Ti ne sme srce.

Kato: Ko sem prišel sem, ni bilo dvoma v meni. Kakor da se mi je cela duša prelevila v prepričanje, da moram iti tisto pot, poleg katere ni druge. Ali sedaj — Lajben je odšel — —

Pravica: In ta novica je presunila Tvojo dušo? —

Kato: Tista pot ni edina . . .

Pravica: Ker ni Lajbena, ni dokazov, misliš. Zato Ti ni treba govoriti o stvari, ki se ne more dokazati?

Kato: Ali moram pokazati s prstom na očeta?

Pravica: Kdo ve, ali ni zapustil Lajben dokazov?

Kato: Nemogoče. Tisti spisi so v mojih rokah.

Pravica: Saj so lahko še drugi dokazi. Pa če jih ni! Kar se ne zve danes, se zve jutri, pojutrišnjem, čez leto dni.

Kato: To je neverjetno. Skoraj nemogoče.

Pravica: Pa recimo, da je naravnost nemogoče! Tudi tedaj je Tvoja pot jasno načrtana. Tudi če si ne bi bili obljubili, kar si smo.

Kato: Okrutno je to!

Pravica: To je prava beseda. Prav zato, Kato, prav zato. Vsak slabotnej je lahko usmiljen. Ljudi, ki prizanašajo, uloviš lahko, kolikor jih hočeš. Kaj naj opravimo z njimi? Izvanrednega značaja nam je treba. In Ti bi moral pravzaprav poklekniti in poljubovati zemljo in hvaliti Boga, da Ti je dal tako priložnost, preizkušati svojo moč in dati ljudstvu zgled. Kato Vranković ne prizanese lastnemu očetu! Kato Vranković je kos vsaki izkušnji! Tako bode vriskalo ljudstvo in zaupalo Ti bode brez kraja in konca. Kaj ne razumeš, da potrebujemo ravno človeka, ki mu mora zaupati množica? Hvali Boga, Kato, hvali Boga! Zate je žrtev. Te ne moreš najti v ribjem trebuhu, kakor Polikrat svoj prstan. Oče pa — kaj bi Te to skrbelo? Saj se mu ne zgodi nič. Ziva duša se ga ne dotakne. Množica ne bode imela niti časa, da bi mislila na kazen; že zaradi Tebe mu ne stori ničesar. Množica je tisti veliki otrok, ki vedno prizanaša. Ali Ti ne smeš biti otrok. Zgodovinska ura bije. Kato, Tebe kliče! Bodi heroj!

Kato (*mu stisne roko*): Da, da, da. Od ljudi, ki jih rabi usoda, zahteva, da ji žrtvujejo vse svoje čute. Naposled so menda samo stroji, ki sami sebi ne smejo biti nič, svoji nalogi pa vse. Kar delajo, ni njih volja, samo odsev nekega tajnega zakona, ki se pa bolj blešči nego vse male volje malih ljudi. Tudi jaz sem orodje. Veliko in malo, to je vse eno. Cilj se mi zdi velik in zanj sem orodje. Bila so optična slepila. Nič ni drugih potov, samo eden je in po njem moram iti. Tja sem postavljen, tako mora biti.

Pravica: Vidiš, kako hitro si premagal slabost! Da, da, Ti si tisti, ki nam ga je treba v tem času. V meni ni dvoma. In Tebi zaupam sedaj kakor orleansko dekle svoji prikazni.

Kato: Zaupaj! Svoj sem zopet, v žilah čutim železo. Pojdi v dvorano, kmalu pridem za Teboj.

Brodović (*pogleda skozi desna vrata, potem vstopi*): Bog daj dober večer, gospod poslanec!

Kato: Brodović! Kaj ste še tukaj?

Brodović: E, tako! Zadržal sem se. Pojdi sem, pojdi tja, Peter te pošlje k Pavlu, Pavel k Jakobu, Jakob pa zopet k Petru. Nikoli ne opraviš. Včeraj sem se mislil odpeljati, pa sem še tu. Danes sem pa slišal, da imate shod.

Kato: Da, da. Takoj bomo začeli.

Brodović: O, vem, vem. — Saj sem Vas že slišal pri nas. Ali jim bodete dali, kaj ne?

Kato: Slišal bodeš, slišal.

Brodović: Pa kaj so naredili iz nas! Vse jim poveste. Nikar ne pozabite na nas! Kar nič jim ne prizanesite!

Kato: Saj ne prizanesem.

Brodović: Oni nam tudi niso prizanesli. Mojega soseda so spravili na beraško palico. Moj brat je šel v Ameriko. Ako pobere človek suho vejico v gozdu, ga tožijo in zapro. Pozimi prezebamo, poleti stradamo.

Kato: To bode zopet drugače. Pravica mora zmagati.

Brodović: Da, kajpada, ako bomo imeli take gospode, kakršen ste Vi. Le udarite po njih! Dosle so nas izdali še vsi, ki so prišli k nam. E, Vam pa lahko zaupamo.

Kato: Da, da, prijatelj Brodović! Da! Ali sedaj imam opravka. Pojdi v dvorano, tam bo govor.

Brodović: O, seveda, nocoj morate mnogo misliti. No, pa nič ne zamerite! Grem, grem. Le dajte jim, kar zaslužijo, pošteno jim dajte! Mi gremo za Vami v ogenj in vodo.

Pravica: Pojdimo, pojdimo! Čas hiti. (*Vsi razen Katona odidejo v dvorano.*)

Kato (*vzame iz žepa spise ter jih pregleduje. Kmalu jih vtakne zopet v žep, prekriža roki na prsih, pobesi glavo in se zamisli.*)

Slavka (*pride iz dvorane, zapre za seboj vrata in obstane*): Kato!

Kato (*se zdrkne in obrne*): Slavka! Kaj delaš Ti tukaj?

Slavka: Prišla sem na shod. Saj je svobodna udeležba.

Kato: Ali nocoj — pojdi raje domov!

Slavka: Čemu bi zatajila svojo navado? Vedno me je zanimalo javno življenje. Zakaj me ne bi nocoj?

Kato: Danes vendar ni primerno, da ostaneš.

Slavka: Pa prav danes bode zanimivo. Saj vem: Nocojšnji shod pomeni začetek nove dobe.

Kato: Da, da. Ali vendar. Prosim Te, Slavka, ne ostani tukaj nocoj!

Slavka: Nocoj je večer Tvoje slave. Pa da je ne bi smela biti deležna vsaj kot priča, jaz, ki Te ljubim —?

Kato: Prihodnjič, Slavka, prihodnjič. Samo nocoj ne.

Slavka: Zakaj pa ne, Kato? Prav nocoj moram biti tukaj, Kato! Saj se je vendar že izjasnilo. Včeraj je bilo hudo. To sem razumela. Zadel Te je udarec tako močno, da so se Ti morale skaliti misli. Čutil si samo tisto bolečino, videl si očetovo pisavo, očetovo zmoto. Na njem, ki Ti je bil prvi na svetu, si opazil pego. Nisi se mogel spomniti, da je moral hoditi po grapavih potih in še nositi težko breme. Nisi si mislil, kako lahko se človek tedaj spotakne. Ali to je bilo včeraj. Danes pa veš, da je bil Tvoj oče, ki je stal pred Teboj s pobešeno glavo.

Kato: Ne! Vsega bi bilo konec, ako bi bil moj oče. Ako bi tekla njegova kri po mojih žilah — ali se ne bi moral bati, da preide njegova slabost tudi v mene?

Slavka: Kato, zatajiti vendar ne moreš njega, ki Ti je bil res najboljši oče.

Kato: Zatajiti ga nočem. Ali tolažba je, da nisem veja njegovega debla.

Slavka: Ah, to so misli za ure brezdelja. Tega ne razsojam. Dovolj mi je, da le storiš, kar je prav. Zato sem prišla, Kato, ker ne bode nocoj nihče tako srečen kakor jaz. Drugi bodo slišali, kar govoriš, Tvoje glasne besede jih bodo zanesle. Jaz pa bodem vedela tudi, česar ne bodeš govoril. Vedela bodem, da si prebil boj in da je Tvoja najlepša zmaga v tem, česar ne izrečeš.

Kato: Česa naj bi ne izrekel?

Slavka: Oh, saj veš! Ali pa je Tvoja zmaga tako velika, da si pozabil kakor izpovednik, ki ne ve, česa so se izpovedali ubogi grešniki pri njem?

Kato: Slavka, mudi se mi. Ljudstvo že čaka. Prosim Te torej še enkrat: Pojdi domov! Ne morem Ti sedaj razkladati reči. Tako ni, kakor misliš. Kar bi Ti rada, da zamolčim, moram povedati.

Slavka: Ne, ne, Kato, tega ne moreš, ne smeš!

Kato: Moram! Naš zrak je poln kužnih snovi in izčistiti ga moramo temeljito, drugače ne more biti zdravja.

Slavka: Kaj pomenijo najlepše prispodobе? Resnica je ena: On je Tvoj oče, Ti njegov sin in ne smeš ga izročiti sramoti.

Kato: Izročil se je sam. Če pa razkrijem njegov greh zaradi ozdravljenja cele dežele, je prav tako, kakor da stopim sam pred ljudstvo in, trkajoč se na prsi, izrečem: Kriv sem — in pater peccavi —

Slavka: Kako se motiš, Kato! Ti, pa se tako motiš! Pomisli, da je grešil iz ljubezni do Tebe, iz ljubezni do tega naroda, kateremu ga nameravaš izročiti kot zločinca!

Kato: Soditi mu nočem. Sodi naj ljudstvo, ki je vedno usmiljeno. Ljudstvo mu lahko oprostí, česar mu ne morem jaz.

Slavka: Ne, ne, ne! Prepirati se ne morem s Teboj. Pametnejši si od mene in z besedami me lahko prekosiš. Čutim pa, da je krivično. Ljudstvo je včasí usmiljeno, včasí pa ljubi maščevanje. A če bi mu prizaneslo, je vendar grozno, pomisliti, da postavlja sin očeta na oder in pokazuje množici njegove ude. Sin — očeta!

Kato: Ti vidiš samo sina in očeta, ne vidiš pa pomandrane pravice, ne vidiš pa bodočnosti, ki ne more biti čista, ako ne prežene veter vseh strupenih miazem, ne vidiš dežele, iz katere je treba iztrebiti ves plevel, da bo lahko rodovitna.

Slavka: Neusmiljenost vidim in Ti hočeš, naj verujem vanjo. Kaj početi s Tvojimi svetlimi cilji, ako je vedno pripravljena trdosrčnost, da uniči vse —? Ne — ne — Kato — Ah, kako sem zmedena! V meglo se mi razblinjavajo misli.

Kato: Slavka!

Slavka: Čakaj! — — — Tako govoriš — — in vendar — napačno sem Te razumela. Hudo me je prišlo in samo zato ne najdem pravega pomena Tvojih besed. Ali — Ti ne misliš tako. Ti ne moreš pobiti svojega očeta. —

Pravica (pogleda skozi polodprta vrata): Kato, začeti moramo. Ali prideš?

Kato: Takoj, takoj! (*Pravica izgine in zapre vrata.*)

Slavka: Povej mi z jasno besedo, preden greš, da ne storiš tega. Povej mi, Kato! Tako, da moram razumeti prav.

Kato: Ne muči me, Slavka! Ti ne moreš pre-sojati reči, od katerih si oddaljena. Pojdi domov, mene kliče dolžnost.

Slavka (se ga oklene): Zaradi mene, Kato! Povej mi, da se ne dotakneš ničesar, kar bi moglo raniti očeta.

Kato: Prosim Te, Slavka!

(*Iz daljave se sliši slab šum ljudskih glasov in godbe.*)

Slavka: Bodi usmiljen z menoj! Ali vidiš, kako trpim? Reši me te groze, Kato! Besedico zagotovila mi reci in mirna pojdem odtod, mirna kakor otrok, ki zaupa.

Kato: Usmiljenja hočeš, pa me sama mučiš ter zahtevaš, kar je nemogoče. (*Izviije se ji.*)

Slavka: Nemogoče — Kato? — Nemogoče?

Kato: Nemogoče, Slavka! Brez preudarka ne delam. Lahko mi zaupaš, da storim le, kar se mora zgoditi.

Slavka: Tvoj oče! Ali je izgubilo to ime vso moč do Tebe? Tvoj — oče! —

Kato: Sam me je vzgojil. Njegova volja je bila, da sem postal tak, kakršen sem. Značajnost je hotel vtelesiti in dosegel je svoj cilj. —

Slavka: Strašno je to. Siliš me govoriti tako, kakor ne bi nikoli rada govorila; kaj pa vendar pravi Tvoja — hvaležnost? Ali je tudi prazna pena? Ako je grešil, grešil je zate. Kaj bi bilo iz Tebe, ako bi bili njemu vzeli kruh?

Kato: Iz mene —? Jaz — jaz? Da sem samo plod tistega zločinstva?

Slavka: Tega nisem rekla.

Kato: Ne, ne, ne, a mislila si tako; moje izobrazbe, moje značajnosti ne bi bilo, ako bi bil on ostal pošten! Njegovo hudodelstvo je tudi moje. Jaz — jaz sem užival od njega in še uživam!

Slavka: Umiri se, Kato! Ti nisi kriv ničesar, saj nisi zagrešil Ti!

Kato: Jaz sem jedel tisti kruh. Jaz sem tisti, ki bi bil danes morda ubog čevljarski pomočnik, ako ne bi bil padel oče.

Slavka: Čemu se siliš v take misli! Kato! To je nezdravo. Saj ljudje niso bogovi, da bi ustvarjali usodo sebi in svetu po svoji svobodni volji. Zgodilo se je. Ali naj nosijo še v stoletjih potomci posledice zmote? Potrebno je samo, da se popravi, kolikor je mogoče, in da se v bodočnosti preprečijo enaki in drugi grehi.

Kato: Potrebno je, da se odpro prsi. Priznati je treba, skesati se je treba.

Slavka: Mar se ni kesal vse življenje? Mar ni pretrpel v dolgih letih težje kazni v svoji duši, nego bi mu jo mogli naložiti ljudje?

(Godba se približuje; nekoliko se že lahko razločijo njeni zvoki in živio-klici.)

Kato: Pokazati se je treba v pravi podobi. Izpovedati se je treba, javno izpovedati. Tudi jaz, tudi jaz —

Slavka: Kaj bi se Ti izpovedal?

Kato: Mudi se že. Dobro, da poznam sedaj celo nalogo. Krivico sem hotel storiti. Sedaj jo poznam. Pravičen bodem.

Slavka: Pravičen?

Kato: Pravičen. Ne samo njega, tudi sebe prikažem ljudstvu v nagoti.

Slavka: To ni pravično. Okrutno je to!

Kato: Pusti me sedaj, Slavka. Čas je, da grem.

Slavka: Ne, Kato, ne! Obljubiti mi moraš, da ne omeniš očeta niti z besedico.

Kato: Pusti me, veliko očiščenje se mora zgoditi.

Slavka: Kato! Ako — ne — —. Obljubi mi!

Kato: Ne zadržuj me — čas prihaja.

Slavka: Kato, Kato, kako me plašiš! — — — Ali bi bil prav tako neusmiljen, ako bi — grešila — — jaz?

Kato: Na to mi ni treba odgovarjati.

Slavka: Odgovori! Odgovori! Ali bi pobral kamen in bi ga zalučal name, ako bi me premagala strašna izkušnja?

Kato: Ti ne moreš grešiti tako.

Slavka: Lahko, Kato, lahko. Kaj pa, če sem že grešila?

Kato: S tem me ne ustrašiš.

Slavka: Kato, ako mi ne obljubiš tega, mora biti konec vsega. Saj ni mogoče. Kam je izginila Tvoja ljubezen? Kako bi mogel ljubiti mene, ako ne ljubiš očeta?

Kato: Ljubezni se to ne dotika. In tudi nad ljubeznijo je poštenost.

Slavka: Kato, ljubezen je nad vsem. Ljubezen je edini vir človečnosti. Poštenje brez ljubezni je čisto, pa tudi mrzlo kakor led.

Kato: Notri me čakajo, iti moram.

Slavka: Ako greš, ne da bi mi obljudil, je konec vsega. Pojdi, pojdi — toda Tvoja nisem več!

Kato: Slavka, ne govori tako! Ne vem — morda me ne razumeš. Morda me nihče ne razume. Toda zaupati mi moraš — verjeti mi moraš.

Slavka: Dosti sem razmišljala. Le to hočem vedeti: Ali je v Tebi ljubezen, ali je ni?

Pravica (pogleda skozi vrata): Kato, pozno je že.

Kato: Pridem, pridem!

Pravica: Ljudstvo je priredilo bakljado. Vse mesto je na nogah. Vse sluti zmago. *(Zapre vrata za seboj.)*

Irma (vstopi iz dvorane in obstane tiho pri vratih za portiero, ne da bi jo videla Slavka in Kato.)

Kato: Iti moram.

Slavka: Ne, Kato! Odgovoriti mi moraš. Kaj je s Tvojo ljubeznijo?

Kato: Slavka — ne vprašuj! Žali me Tvoje vprašanje. Kar je v meni čuvstvenega, vse je Tvoje, Slavka.

Ker Te ljubim tako, da beseda ne more povedati, moram biti tudi zaradi Tebe zvest samemu sebi.

Slavka: Po potih hodiš, kamor Ti ne maram slediti. Če greš tja notri, tako, kakor si hotel iti, Ti ne morem verjeti, da me ljubiš. Kato! Resno govorim, kakor še nikoli. Ako stopiš tja v dvorano, odidem in nikdar, nikdar več —

Kato: Slavka! Ne doreci!

Slavka: Nič več modrovanja! Izberi! Odloči! Ali svojo brezdušno značajnost, ali pa mojo ljubezen.

Kato: Slavka — usmili se mene in sebe! V mojih prsih je zakon, v mojem srcu je vest —

Slavka: Samo ljubezni ni v njem!

Kato: Saj ne veš, kaj govoriš!

Slavka: Prav dobro vem. A mudi se. Še čakam na Tvoj odgovor.

Kato: Jutri, Slavka, jutri!

Slavka: Ne. Takoj! Ali mi obljubiš?

Kato: Ne muči me! Svoje duše ne morem ponižati.

Slavka: Torej greš?

Kato: Moram!

Slavka: Z Bogom! Prisegam Ti, da ne bom nikdar več Tvoja. Prisegam Ti! (*Hoče oditi.*)

Kato (*obstrmi, potem pohiti za njo in jo ustavi*): Slavka, tako ne smeš oditi!

Slavka: Pusti me!

Kato: Ljubim Te, Slavka. Oh, saj ne veš, kako Te ljubim!

Slavka: Težko bi mi bilo Tebe, Kato!

Kato (*jo objame*): Moja, moja Slavka —!

Slavka: Torej — odidiva odtod!

Kato: To ni mogoče, Slavka.

Slavka (*se mu izvije*): Ni mogoče —?

Kato: Če me ljubiš, ne moreš zahtevati, da omeđujem, kar je meni sveto —

Slavka: A če moraš — če moraš izbrati to smešno svetost ali pa mene —?

Kato: Slavka!

Slavka: Kaj izbereš?

Kato: Slavka!

Slavka: Kaj izbereš?!

Kato (*omahuje, sede, podpre glavo z obema rokama. Kratka pavza.*)

Slavka: Čakam, Kato!

Kato: Usmili se!

Slavka: Kaj izbereš?

Kato (*vstane; slab je*): Slavka, ne morem, ne morem! Kako bi Ti povedal, kakšna je ta sila v meni, ki mi brani —. Moja naloga je.

Slavka: Dobro. Pojdi, pojdi! Sedaj Te sovražim. Ti si me ponižal in sama sem se ponižala pred Teboj. Tako strašno sem se motila, da me je sram. V Tvojo ljubezen sem zaupala in verjela, pa je ni bilo nikdar v Tebi. Kdo ve, kaj imenuješ ljubezen! Da, da — sram me je. Mislila sem, da Te goni na veliko delo in v velik boj velika ljubezen do človeštva, od katere padajo vroči, zlati žarki tudi name. Tako kratkovidna sem bila. Ah! — Nič ljubezni ni bilo, sami fantomi. Prazno je Tvoje srce, samo v glavi snuješ načrte. Mislila sem, da si človek nad drugimi ljudmi, človek z večjo dušo, s toplejšimi čuvstvi, z vročo, plemenito krvjo. Pa si samo stroj pravice, soha značajnosti, kamen v človeški podobi. In jaz sem ljubila kamen! Kako sem osramočena!

Kato: Ne razumeš me, Slavka! Moje žrtve ne razumeš —

Slavka: Velikan — haha! Kako majhnega Te vidijo moje oči! Da sem Te le vsaj spoznala. Stud je v meni. Z Bogom! (*Naglo odide.*)

Kato (*plane za njo*): Slavka! (*Strmi v zaprta vrata, potem se opoteče, se ujame za mizo, pade na stol in strmi predse kakor v sanjah.*)

Irma (*stopi izza portiere*): Vstani, Kato! Pojdi, pojdi! Narod čaka na Te. Pojdi, zmagovalec! Zmagaj popolnoma in pred Teboj bodem klečala in podala Ti bodem kelih ognjene pijače in s plamenom čudodelne strasti Te ovijem jaz, ki ljubim Tvojo moč in Tvoje božanstvo!

Kato (*vstane*): Irma —!

Irma: Zmagovalec, Kato — —! O, saj sem vedela, da si močnejši. Kaj bi Ti s sanjavo sentimentalnostjo brez krvi in žerjavice?

Kato: Odidite, Irma! Ne rogate se človeku, ki trpi!

Irma: Premagaj trpljenje, Kato! Tudi jaz sem premagala mnogo in sedaj sem močna. Oh, kako Te ljubim! (*Poklekne in ga prime za roke.*) Kakor kraljica svojega paža in kakor sužnja svojega gospodarja. Ponizno bi klečala pred teboj in strastno bi Te objemala — (*vstane in ga objame.*)

Kato: Irma! Irma!

Irma: Oh, kako se mi pretaka goreča kri po žilah, kakor razbeljeno —

Kato: Irma! (*Izviije se ji in jo pahne od sebe.*) Kdo, kdo mi hoče nadomestiti njo, ki je nisem poznal do tega trenutka?

Irma: Ona — s svojo vsakdanjo ljubeznijo —!

Kato: Z veliko ljubeznijo, ki jo sedaj še le komaj slutim . . .

Irma: Ona Ti je izgubljena, a moj objem čaka na Te —

(*Godba se približnje, živio-klici so glasnejši.*)

Kato: Izgubljena! Izgubljena! (*Zaplaka.*)

Irma: Bodi vladar, Kato! Gospoduj!

Pravica (*pride iz dvorane*): Kato! Kato! Skrajni čas je!

Irma: Kato!

Pravica: Kaj je to? Kaj je s Teboj, Kato?

Kato: Pojdi noter, Pravica, pa povej vse, kar veš.

Pravica: Kaj?

Kato: Vse povej! Reci tudi, da sem jedel nepošten kruh.

Pravica: Kato!

Kato: Reci, da nisem tak, kakor so mislili. Majhen sem, nizek, slab!

Pravica: Za Boga, kaj se je zgodilo? Sedaj, sedaj, ko ni treba drugega več kakor voditelja?

Kato: Jaz — jaz nisem za voditelja. Videl sem smoter — en sam smoter; in pot do njega — eno samo pot. A zdaj? — Oči so mi motne, zaupanja v sebe ni več —

Pravica: Kato — slabo Ti je morda. Prinesem Ti vode —

Kato: Ne, ne. Z vodo se ne ozdravi ta slabost. Pojdi, pojdi tja, pa povej vse, vse —

Pravica: A Ti —?

Kato: Na Francosko pojdem, na Angleško — kdo ve, kam —

Pravica: Zavedi se vendar —!

Irma: Kato! Ozri se name in vsa moč se Ti povrne —

(*Bakljada se ustavi pred hišo. Godba utihne. Slišijo se viharni klici: Živio Kato Vrankovič!*)

Kato (*plane po konci, pohiti k oknu in ga odpre*): Ne, ne, ne! (*Iz dvorane pride mnogo ljudstva*): Kato Vrankovič je otrok, smešen otrok, slabotnež! Sanjalo se mu je nekaj —

Irma: Kato!

Kato: — pa je mislil, da ima veliko voljo. A samo sanjalo se mu je —

Pravica, Bandžija: Kato! Kato!

Kato: Drugačen mora biti tisti, ki pride. Ne Kato! Ne Kato!

Pravica, Irma: Kato!

Kato (*se prisiljeno nasmeje, naenkrat zaplaka, pade na stol, lice zakrije z rokama. Vse je tiho. Sliši se le njegovo ihtenje.*)

KONEC.

Popravek.

Na str. 11. je čitati „Sajcu“ mesto „Sajacu“.

Seznam knjižne zaloge

„Matiče Slovenske“ in kupna cena posameznim iztisom.

a) Knjige:

1. <i>Pleteršnik</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1875	1	K	—	h
2. <i>Pleteršnik</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1876	1	"	—	"
3. <i>dr. J. Bleiweis</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1877	1	"	—	"
4. <i>dr. J. Bleiweis</i> : Letopis „Slovenske Matice« za l. 1878. III. in IV. del	—	"	50	"
5. <i>dr. J. Bleiweis</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1880	1	"	—	"
6. <i>dr. J. Bleiweis-vitez Trsteniški</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1881	1	"	—	"
7. <i>A. Bartel</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1891	1	"	50	"
8. <i>A. Bartel</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1896	1	"	50	"
9. <i>E. Lah</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1899	—	"	60	"
10. <i>E. Lah</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1900	—	"	60	"
11. <i>E. Lah</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1901	—	"	60	"
12. <i>E. Lah</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1902	—	"	60	"
13. <i>E. Lah</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1903	—	"	60	"
14. <i>E. Lah</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1904	—	"	60	"
15. <i>E. Lah</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1905	—	"	60	"
16. <i>Fr. Podkrajšek</i> : Letopis «Slovenske Matice» za l. 1907	—	"	60	"
17. <i>L. Pintar</i> : Zbornik «Slovenske Matice». I. zvezek, 1899	1	"	60	"
18. <i>L. Pintar</i> : Zbornik «Slovenske Matice». II. zvezek, 1900	1	"	60	"
19. <i>L. Pintar</i> : Zbornik «Slovenske Matice». III. zvezek, 1901	1	"	50	"
20. <i>L. Pintar</i> : Zbornik «Slovenske Matice». IV. zvezek, 1902	1	"	50	"
21. <i>L. Pintar</i> : Zbornik «Slovenske Matice». V. zvezek, 1903	1	"	60	"
22. <i>L. Pintar</i> : Zbornik «Slovenske Matice». VI. zvezek, 1904	1	"	60	"
23. <i>L. Pintar</i> : Zbornik «Slovenske Matice». VII. zvezek, 1905	1	"	60	"
24. <i>L. Pintar</i> : Zbornik «Slovenske Matice». VIII. zvezek, vezan 1906	2	"	60	"
25. <i>L. Pintar</i> : Zbornik «Slovenske Matice». IX. zvezek, 1907	1	"	70	"
26. <i>dr. Fr. Ilešič</i> : Trubarjev Zbornik. X. zvezek, vezan, 1908	4	"	—	"
27. <i>J. Krsnik</i> : Zgodovina avstr.-ogrške monarhije. II. natis. 1877	—	"	40	"
28. <i>Erben-Rebec</i> : Vojvodstvo Koroško. 1866	—	"	40	"
29. <i>Rossmassler-Tušek</i> : Štirje letni časi. 1867	—	"	80	"
30. <i>Felloecker-Erjavec</i> : Rudninoslovje. 1867	—	"	80	"
31. <i>J. Vesel-Koseski</i> : Raznim delom dodatek. 1879	—	"	40	"
32. <i>V. Urbas</i> : dr. E. H. Costa. 1877	—	"	80	"
33. <i>J. Marn</i> : Kopitarjeva spomenica. 1880	—	"	80	"
34. <i>M. Cigale</i> : Znanstvena terminologija. 1880	1	"	—	"
35. <i>J. Šuman</i> : Slov. slovnica po Miklošičevi primerjalni. 1882	2	"	—	"
36. Spomenik o 600 letnici začetka habsburške vlade	3	"	—	"
37. <i>dr. Fr. Lampe</i> : Dušeslovje. II. del. 1890	2	"	—	"
38. <i>I. Vrhovec</i> : Zgodovina Novega mesta. 1891	1	"	60	"
39. Jelačić ban	—	"	40	"
40. <i>S. Rutar</i> : Beneška Slovenija. 1899	1	"	40	"
41. <i>Fr. Orožen</i> : Vojvodina Kranjska. I. zvezek. 1901	2	"	—	"
42. <i>Fr. Orožen</i> : Vojvodina Kranjska. II. zvezek. 1902	1	"	20	"
43. <i>Ferd. Seidl</i> : Kamniške planine. II. del	2	"	—	"
44. <i>Anton Bezenšek</i> : Slovenska stenografija. 1893	2	"	—	"
<i>dr. K. Glaser</i> : Zgodovina slovenskega slovstva: 45. III. del. 1. zvezek 1896	1	"	20	"
46. IV. del. 2. zvezek	1	"	20	"
<i>dr. K. Štrekelj</i> : Slovenske narodne pesmi: 47. I. zvezek. 1. snopič. 1895	1	"	20	"